

Yayın Geliş Tarihi: 06.07. 2018

Ermeni Araştırmaları Dergisi

Yayına Kabul Tarihi: 26.11.2018

Sayı: 61, Yıl: 2018, Sayfa: 233-270

ISSN: 1303-068X

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kekevi, Serkan. "1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ve Ermeni "Soykırımı" İddialarının Analizi." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 61 (2018): 233-270.

Araştırma Makalesi

1948 SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİNE VE CEZALANDIRILMASINA DAİR SÖZLEŞME VE ERMENİ "SOYKIRIMI"* İDDİALARININ ANALİZİ**

(1948 CONVENTION ON THE PREVENTION AND PUNISHMENT
OF THE CRIME OF GENOCIDE AND ANALYSIS OF ARMENIAN
"GENOCIDE" CLAIMS)

Serkan KEKEVİ***

Öz: Tehcir uygulaması ve Milli Mücadele ile Ermenilerin Anadolu'da "Büyük Ermenistan" devleti kurma hedefi başlamadan bitmiştir. Ermeniler 1915'ten bu yana Türkiye'yi "soykırım" ile suçlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen soykırım hukuku çerçevesinde Ermeniler, Türkiye'ye karşı hukuki argümanlar geliştirmektedir. Gerek Ermenilerin hukuki iddiaları; gerekse 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin geriye yürümezliği çalışmamızın ana sorunsalını teşkil etmiştir. Bu çerçevede Ermeni "soykırım" iddiaları tarihi ve hukuki boyutları tartışılmıştır. Bu meyanda 1948 Sözleşmesi ile bu sözleşmeye atfedilen diğer hukuki savlar incelenmiştir. Varılan bulgu ise Ermeni "soykırım" iddialarının doğrudan hukukileştirilmesinin imkânı olmadığı yönündedir. Bu nedenle Ermeni tarafı meselenin siyasal veçhesini incelemektedir.

* Tırnak içinde "soykırım" ifadesinin kullanımı kavramın asılsız olduğuna vurgu amacı taşımaktadır.

** Çalışmanın ortaya çıkma sürecinde kıymetli eleştirilerini ve katkılarını esirgemeyen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsmet Türkmen beyefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

*** ORCID iD: 0000-0002-6805-9821

Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. e-posta: serkan.kekevi@gop.edu.tr

Anahtar Sözcükler: *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, Ermeni İddiaları, Ermeni Meselesi, Uluslararası Hukuk.*

Abstract: *The Armenian goal to establish “Greater Armenia” in Anatolia ended before it began as a result of forcible migrations and Turkish National Struggle. Since 1915, Armenians have charge Turkey with the crime of genocide. Armenians demonstrate legal claims and arguments against Turkey in the framework of the “genocide law” that developed after World War II. Armenian claims and non-retroactivity rule of 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide are the main research questions of the study. In this context, this paper examines Armenian genocide claims with historical and legal dimensions. Inter alia it discusses 1948 Convention and other legal arguments referred to the convention. The key finding is that it is not possible to legalize the Armenian “genocide” claims directly. Additionally, due to these reasons Armenian side prioritize the political aspects of “genocide” claims .*

Keywords: *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Armenian Claims, Armenian Question, International Law.*

1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ve Ermeni “Soykırımı” İddialarının Analizi

“...Biz kayıtsız şartsız Rusya’ya yönelmiş durumdaydık. Herhangi bir gerekçe yokken zafer havasına kapılmıştık... Çar hükümetinin Ermenistan’ın bağımsızlığını bize armağan edeceğinden emindik...gerçekleri anlayamadık ve hayallere kapıldık...”

Ovannes Kaçaznuni¹

Giriş

19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Ermeni Meselesi büyümüş uluslararası bir sorun haline gelmiş; I. Dünya Savaşı koşullarında Ermenilerin –itilaf kanadı devletlerinin de desteği ile- Osmanlı toprakları içinden “Büyük Ermenistan” çıkarmak hedef ve çabasına dönüşmüştür.² Taraflar arasında yaşanan çatışma, Osmanlı Devleti’nin varlığını müdafaa etmek için aldığı önlemler ve Milli Mücadele ile “Büyük Ermenistan” hayali ortadan kaldırılmıştır. Lozan görüşmelerinde Ermeni meselesi, 1915 olayları ve tehcir bağlamında herhangi bir uluslararası dayatma I. TBMM hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Bu sayede Lozan Antlaşması ile de Ermeni iddialarının siyasi ve hukukileştirilmesinin önüne geçilmiş oldu. Söz konusu durum Ermeniler açısından Sevr sonrasında büyük bir kayıp olarak addedildi. Bu meyanda Ermeni tarafı “soykırım” iddialarını sürdürmüş kendi tezlerini uluslararası ortamda kabul ettirme konusunda büyük ölçüde muvaffak olmuştur. Bu meyanda Ermeni “soykırım” iddiaları günümüzde Türkiye’nin uluslararası ilişkilerine olumsuz etki yapmaktadır. 1960’ların ortasından itibaren uluslararası kamuoyunda kendisine “yeniden” yer bulmaya başlayan Ermeni “soykırım”ı iddiaları bilhassa Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamikleri içinde Türk Dış Politikasının önemli sorun alanlarından biri haline gelmiştir. Türkiye’nin Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri, ABD ve Rusya gibi büyük güçler ve Avrupa Birliği başta olmak üzere çeşitli uluslararası örgütler ile ilişkilerinde Ermeni meselesi bir analiz birimi ve düzeyi olarak karşımıza

1 Ovannes Kaçaznuni, *Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansına Rapor)*, (çev.) Arif Acaloğlu, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009), 32.

2 Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik fikri başta Avrupa olmak üzere dünyaya yayılmıştır. Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti’nden bağımsızlıklarını almaları Anadolu içinde yaşayan Ermenileri de hareketlendirmiştir. Ermeni toplumunda 1839 Gülhane Hattı Hümayunu’nun ilanından sonra (başta mülki idarede olmak üzere) eğitim ve ıslahat hareketleri görülmüş ve Ermeni toplumu daha mobilize hale gelmiştir. Ermenilerin Osmanlı’dan bağımsızlık taleplerinin ilk ve açık örneği ise 1878 Osmanlı Rus harbi sonrasında imzalanan ancak yürürlüğe girmeyen Ayestafanos Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. Ardından İngiltere’nin girişimleri ile toplanan Berlin Konferansı’nda Ermeni meselesi yine konu edilmiş ve antlaşmanın 61. maddesi uyarınca Ermenilerin yaşadıkları yerlerde ıslahat yapılması karara bağlanmıştır. Böylece Ermeni meselesi uluslararası hale gelmiştir. Bkz: Ercüment Kuran, “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu,” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 37, (Ocak-Şubat 2001): 235–236.

çıkılmaktadır. Özellikle birçok ülke parlamentosunda 1915 olaylarının “soykırım” olarak kabul edilmesi ve Ermeni “soykırım”ını reddetmenin suç olduğuna dair kararlar Türkiye’nin dış politikasında ve dış ilişkilerinde dönemsel olarak tekrarlanan bir kriz başlığına dönüşmüştür. Örneğin her 24 Nisan’da ABD başkanlarının 1915 olaylarını anması sırasında “soykırım” kelimesini kullanıp kullanmayacağı³ dahi Türkiye’nin dış politika yapıcıları açısından temel bir mesele olmaktadır.

Uluslararası ilişkileri uluslararası toplum çerçevesinde ele aldığımızda 20. yüzyıl itibarıyla uluslararası hukukun öneminin arttığı ifade edilebilir. Öte yandan uluslararası ilişkilerde realizmi benimseyen düşünürler, uluslararası düzenleyici kurumların ve uluslararası hukukun rolünün idealistler tarafından abartıldığını ifade etseler⁴ de devletlerin dış politikalarını gerçekleştirmek için uluslararası hukuktan güç olarak meşruiyet sağlamaya çalıştıkları gerçeği de yadsınmaz.

II. Dünya savaşı sonrasında uluslararası hukuk içinde “Soykırım Hukuku” alanının ortaya çıkmasıyla Ermeni tarafının 1915 olayları ve tehcir çerçevesinde “soykırım” iddialarını hukukileştirmeye çalıştığı da görülmektedir. Bu çalışmanın amacı 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme çerçevesinde “Ermeni Soykırımı” iddialarının incelenmesi ve söz konusu yaklaşımın hukuki geçerlilik durumunun irdelenmesidir. Aynı zamanda Ermeni tarafının 1948 sözleşmesinden hareketle iddialarını desteklemek için kullandığı diğer uluslararası hukuk ilkeleri, çeşitli mahkeme ve divan kararları ile sözleşmeler de ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise Ermeni tarafının “soykırım”ı hukukileştirmesi stratejisi üzerinde durulmuştur.

1. 1948 Öncesi Soykırım Suçunun Değerlendirilmesi

Soykırım kavramı II. Dünya Savaşı içinde Nazi Almanyası’nın Yahudilere uyguladığı sistematik yok etme eylemleri (Holokost⁵) sonrasında

3 Örneğin bkz: “Trump 1915 Olayları için Büyük Felaket Dedi,” *Sputnik*, 24.04.2018, <https://sptnkne.ws/hu9q>; “1915 olayları: Obama ‘Meds Yeghern’ tabirinden şaşmadı,” *BBC World*, 24.04.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130423_1915olaylari_washington, (29.06.2018, çevrimiçi).

4 Realist eleştiriler için bkz: Edward Halett Carr, *Twenty Year Crisis: 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (New York: Palgrave, 2001); George Kennan; John Mearsheimer, *American Diplomacy 1900-1950*, 60th Anniversary Expanded Edition (Chicago: The University of Chicago Press, 2012); Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (London: Mc Graw Hill, 1993).

5 Holokost, Nazi rejimi ve işbirlikçileri tarafından sistemli, bürokratik yollarla, mali açıdan ülke eli ile desteklenen bir şekilde yaklaşık altı milyon Yahudi’nin hapsedilmesi ve öldürülmesidir. Bkz: Holocaust Encyclopedia, *Holokost Maddesi*, <https://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10005143>, (29.06.2018, çevrimiçi).

tanımlanmıştır. Yani II. Dünya Savaşı öncesi münhasıran soykırım olarak tanımlanan bir suçtan bahsedilemez.⁶ Bu bağlamda ilk olarak “Savaş Suçu” kavramı bu dönemde tartışılmaya başlamıştır. 1907 La Haye Konvansiyonu ile kara savaşı sırasında uyulması gereken temel kurallar oluşturulurken konvansiyonun önsöz kısmında tarafların uluslararası hukuk, medeni insanlar arasında oluşturulan ilkeler, insancıl hukuk ilkeleri ve kamu vicdanının gözetilmesiyle ortaya çıkarılan ilkeler gereğince sivillerin ve çatışan tarafların koruma altına alınacağı ifade edilmiştir.⁷ Ayrıca konvansiyonun harp esirlerine muamele ve ele geçirilen topraklarda yaşayan ahalinin durumu hakkındaki kısımlarında kısıtlayıcı ilkelere yer verilmiştir. Konvansiyonun, “Kesim III: Düşman Devleti Toprağı Üzerinde Askeri Yetki” bölümünün 43. ve 46. maddeleri işgalci güçler açısından yerli halka karşı genel bir muamele rejimi ihdas etmiştir. Şöyle ki;⁸

“Madde 43: Kanunî kuvvetin yetkisi fiilen işgal edenin elleri arasına geçmiş olduğundan; bir işgal eden, mutlak surette karşı gelmek hali müstesna, ülkede yürürlükte bulunan kanunlara saygı göstererek, kamu hayatını ve nizamını mümkün olduğu kadar yeniden tesis etmek ve sağlamlaştırmak muvacehesinde, kendi yetkisine giren bütün tedbirleri alır.

Madde 46: Aile şerefine ve haklarına, şahısların hayatına ve özel mülkiyetine, keza dinî inançların ve ayinlerin icrasına hürmet gösterilmelidir.”

Diğer taraftan Savaş Suçu kavramı ise I. Dünya Savaşı’nı bitiren Versay ve Sevr Barış Antlaşmaları’nda münhasıran ele alınmıştır. Savaş suçları Versay Barış Antlaşması’nda ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Devlet yöneticileri dâhil olmak üzere söz konusu suçları işleyenlerin yargılanması karara bağlanmıştır. Versay Antlaşması’nın 228., 229. ve 230. maddelerinde savaş suçlarının ve bu eylemleri işleyenlerin yargılanmasına ilişkin ilkeler belirlenmiştir.⁹ Antlaşma sonrasında ise Almanya’nın yeni hükûmeti Leipzig

6 İlyas Doğan, “1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu Ermeni Olayları Açısından Bir Değerlendirme,” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt X, Sayı 1-2, (2006): 297.

7 *Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, The Hague, 18 October 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/xsp/.ibmmodes/domino/OpenAttachment/applic/ihl/ihl.nsf/4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788/FULLTEXT/IHL-19-EN.pdf>, (02.06.2018, çevrimiçi).

8 *Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*, The Hague, 18 October 1907, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/xsp/.ibmmodes/domino/OpenAttachment/applic/ihl/ihl.nsf/4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788/FULLTEXT/IHL-19-EN.pdf>, (02.06.2018, çevrimiçi).

9 *Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles)*, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000002-0043.pdf>, (19.06.2018, çevrimiçi).

Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılamalara başlamıştır. Fakat Leipzig Mahkemesi, yargılama süreçleri ve aldığı kararlar dolayısıyla başarısız bir örnek olarak değerlendirilmiştir.¹⁰

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında uluslararası belgelerde Savaş Suçu kavramı daha sık biçimde kullanılmaya başlamıştır. Savaş sırasında hayata geçirilen “Birleşmiş Milletler İttifakı”¹¹ çerçevesinde 1943 yılında Savaş Suçlarını Araştırma Komisyonu kurulmuştur.¹² Ayrıca 19 Ekim - 01 Kasım 1943 tarihleri arasında düzenlenen Moskova Konferansı'nda müttefikler savaş suçlularının etkin biçimde cezalandırılması konusunda anlaşmışlardır. Bu meyanda savaş sonrasında savaş suçları mahkemesi kurulması kararlaştırılmıştır.¹³ Ardından müttefikler Ağustos 1945'te imzaladıkları bir antlaşma ile Savaş Suçları Mahkemesi'nin yargı yetkisine giren durumları da netleştirmişlerdir. Bu sırada Barışa Karşı Suçlar, Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlar olmak üzere üç çeşit suç grubunun mahkemenin yargı alanında olduğu kabul edilmiştir. Savaşın bitmesi ile ihdas edilen Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri'nin statülerinde ve 1949 Cenevre Sözleşmesi'nde savaş suçlarına yer verilmiştir. Öz olarak savaş hukukuna ait kuralların ihlali olarak düşünülen savaş suçu kavramı zamanla genişlemiştir.

Öte yandan 1948 öncesinde “İnsanlığa Karşı Suçlar” kavramı da tartışılmaya başlamıştır. Söz konusu kavram ilk olarak 24 Mayıs 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin topraklarında yaşayan Ermenileri katlettiği iddiasını ortaya koydukları ortak bildirgede kullanılmıştır.¹⁴ Buna göre Rusya, İngiltere ve Fransa hükümetleri “Ermenistan”da¹⁵ Ermenilerin öldürüldüklerini bunun insanlığa ve medeniyete karşı bir suç olduğunu ileri sürerek Osmanlı'nın bundan sorumlu tutulacağını bildirmişlerdir.¹⁶ İnsanlığa karşı suçların ele alınması yukarıda değinildiği gibi II. Dünya Savaşı döneminde olmuştur.

10 Türkkaya Ataöv, “Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, (1967): 239. Yargılama süreçleri için bkz: Joseph Rikhof, “The Istanbul and Leipzig Trials: Myth or Reality?,” (eds.) Morten Bergsmo, Cheah; Wui Ling; Yi Ping, *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*, FICHL Publication Series No. 20 (Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014), 263-274. Öte yandan aynı eserin İstanbul yargılamaları kısmı Ermeni tezlerini yansıtan eserlerden istifade edilerek yazıldığı için objektiflik konusunda tartışmaya açıktır.

11 Birleşmiş Milletler İttifakı, ABD öncülüğünde; Ocak 1942'de İngiltere ve SSCB'nin yanı sıra 22 devletin katılımı sonucu, Mihver Devletlere karşı ortak savaşma ve barış antlaşması imzalamaya kararının alındığı ittifaktır. Öncelikle Almanya'nın mağlup edilmesine karar verilmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü ile karıştırılmamalıdır.

12 Türkkaya Ataöv, “Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi,” 240.

13 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 172.

14 Ezeli Azarkan, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 3, (2003): 276.

15 Metinde; Erzurum, Tercan, Bitlis, Samsun, Muş, Kilikya hattı kastedilmektedir.

16 R.G. 59, 867.4016/67, *Secretary State to American Embassy*, Constantinople, May 29, 1915.

Nürnberg ve Tokyo Mahkemelerinin yargı yetkilerinin kararlaştırıldığı Londra Konferansı’nın ilk taslağında insanlığa karşı suçlar kavramı yer almamış ancak ABD’nin 30 Temmuz 1945 taslağı ile bu suç kategorisi belirlenmiştir.¹⁷

Netice olarak 1948 Sözleşmesi ortaya çıkana kadar uluslararası hukuk açısından soykırım suçu ile ilgili herhangi bir tanımlama görülmemektedir.

2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Tedbirler, Yargılamalar, İmzalanan Çeşitli Antlaşmalar ve Ermeni Meselesi

I. Dünya Savaşı sürerken Ermenilerin zorunlu göçü ile ilgili “Geçici Sevk ve İskân Kanunu” (*bundan sonra Tehcir Kanunu olarak anılacaktır.*) 27 Mayıs 1915 tarihinde Osmanlı Hükümeti tarafından çıkarılmış ve 1 Haziran 1915 tarihinde Takvim-i Vekâyi’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu uygulama hem iç politika hem de uluslararası politika açısından nazik bir süreç içinde yönetilmeye çalışılmıştır. Tehcir Kanunu’nun çıkarılmasındaki en önemli saik, şüphesiz savaş sırasında Ermeni çeteleri ve gruplarının tedhiş ve terör faaliyetleri ve düşman güçleri ile doğrudan işbirliği yapmasıydı.¹⁸ Bu minvalde Osmanlı Devleti’nin de karşı önlemlere başvurma zorunluluğu yadsınamazdı. Ayrıca Osmanlı idaresi açısından meseleye yaklaşıldığında; isyan, terör ve düşmanla işbirliği yapan bir gruba karşı masum vatandaşlarını ve kendi varlığını korumanın hukuka aykırı olarak görülüp görülemeyeceği diğer bir tartışma konusudur. Dikkat edileceği üzere tehcir metninde Osmanlı idaresi altındaki herhangi bir unsura atıf söz konusu değildir.¹⁹

Tehcir Kanunu’nun uygulanmasına dair 28 Ağustos 1915 tarihli talimatnamede göçe tabi tutulan unsurların korunmasına yönelik tedbirler belirlenmiştir.²⁰ Bu tedbirlerden en dikkat çekici olanı ise;

“Göç sırasında veya konaklama esnasında Ermeni göçmenlere yapılacak herhangi bir saldırı derhal önlenecektir. Saldırıda bulunanlar

17 Ezeli Azarkan, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar,” 277.

18 Ermeni faaliyetleri hakkında geniş bilgi için örneğin bkz. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983); Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı* (Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1990); Azmi Süslü, *Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987); Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2005).

19 Doğan, “1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Geriye Yürütemeyeceği Sorunu Ermeni Olayları Açısından Bir Değerlendirme,” 298.

20 Söz konusu tedbirler için bkz: Hasan Babacan, “Sevk ve İskân Uygulaması,” *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sevk-ve-iskan-uygulamasi/>, (19.06.2018, çevrimiçi).

tevkif edilerek Divan-ı Harb mahkemesine sevk edilecek ve en ağır şekilde cezalandırılacaktır.”²¹

ibaresini taşıyandır. Bu çerçevede Tehcir Kanunu'nun hilafına hareket eden görevliler divan-ı harpte yargılanmışlardır. Ermenilerin sevkı sırasında ortaya çıkan istenmeyen durumlar ve bazı görevlilerin yanlış uygulamaları neticesinde hükümet yargılama sürecini başlatmıştır.²² Dönemin dâhiliye nazırı Talat Paşa'nın 28 Eylül 1915 tarihli tezkiresi üzerine, Meclis-i Vükela, 30 Eylül 1915 tarihinde soruşturma komisyonları kurulması kararı almıştır.²³ Yapılan soruşturmalar neticesinde 1673 kişi hakkında yargılama kararı verilmiştir. Yargılamalar sonucunda idam cezası dâhil olmak üzere hapis, kürek, para cezaları verilmiştir.²⁴ Bu bakımdan Osmanlı devletinin tehcirin sağlıklı işletilebilmesi için eldeki imkânlar doğrultusunda hassasiyet gösterdiği ifade edilebilir.

Savaşın fiilen bitmesiyle beraber Osmanlı devleti ile İtilaf devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mütarekenin 24. maddesinin İngilizce nüshasında “Vilayat-ı Sitte”; “Altı Ermeni Vilayeti” olarak kayıtlanmış ve işgali hakkını İtilaf devletleri muhafaza ederler ifadesi kullanılmıştır.²⁵ Mütarekenin ardından İtilaf bloğu açısından 24 Mayıs 1915 tarihli

21 Babacan, “Sevk ve İskân Uygulaması.”

22 Osmanlı idaresinin meseleye dair hassasiyetinin anlaşılması için Tehcir Kanunu öncesinde alınan tedbirlerin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin Adana'da 1909 yılı ortalarına doğru Batılı devletlerin tahriki ile büyük bir boyut kazanmış olan fecâyiden sonra bölgede tekrar sükûnu tesis etmek isteyen Osmanlı Devleti idarecileri, büyük çaba sarf etmesine rağmen tam başarılı olamamıştır. Bölgede fecaatin devam ettiği esnada Araştırma Komisyonları ve Divan-ı Harpler kurulmuştur. Yaşanan hadiseler sırasıyla; Tarsus, Cebel-i Bereket, Dörtüyl, Erzin ve Zeytun'a da sıçramıştır. Buralardan gönderilen telgraflarda ise, Ermenilerin ani bir şekilde Müslüman halka saldırdıkları ve öldürdükleri, evleri ateşe verdikleri, ahalinin mal, can ve ırzının tehlikede olduğunu bildirmişler ve bunun üzerine acilen yardım talebinde bulunulmuştur. Adana valiliğinden Sadaret'e gönderilen 20 Nisan tarihli bir telgrafnâme vilayet merkezindeki dört günden beri sükûn ve asayişin devam etmekte olduğu bildirilmiştir. Ayrıca karma nasihat heyetleri oluşturularak halka nasihatlerde bulunulduğu da eklenmiştir. Meşrutî idarenin “her sınıfı ahalinin hukukunu muhafazaya muktedir olduğu” beyânnâmelerle duyurulmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi, Mayıs 1909 başlarında toplanarak, Adana Vilâyeti merkezinde ve bağlı bulunan yerlerdeki olayların nedenlerini ve gelişimini olaylara karışanlar hakkında gerekli araştırma ve soruşturmayı yapmak, yerinde tespit amacıyla bölgeye kendi üyeleri arasından tayin ettiği bir komisyon ve bir de Divan-ı Harb-i Örfî Heyeti'nin gönderilmesi kararını almıştır. Bkz: İsmet Türkmen, “1909 Adana Olaylarına Dair İsmail Fazıl Paşa'nın Değerlendirmeleri,” (ed.) Ahmet Güneş; Hale Şıvgın; Salim Koca; İlhami Durmuş, *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı* (Ankara: y.y., 2018), 245-256.

23 Yusuf Sarıınay, “Ermeni Sevk Kararını İhlal Eden Görevlilerin Divan-ı Harp'te Yargılanmaları,” *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmeniens.marmara.edu.tr/tr/ermenisevk-kararini-ihlal-eden-gorevli-lerin-divan-i-harp-te-yargilanmalari/>, (19.06.2018, çevrimiçi).

24 Sarıınay, “Ermeni Sevk Kararını İhlal Eden Görevlilerin Divan-ı Harp'te Yargılanmaları.”

25 “In case of disorder in the six Armenian vilayets, the Allies reserve to themselves the right to occupy any part of them.” Bkz: “Mudros Agreement: Armistice with Turkey (30 October 1918),” *German History in Documents and Images*, Volume 6., (Weimar-Germany: 1918/19-1933), http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/armistice_turk_eng.pdf, (19.06.2018, çevrimiçi).

deklarasyonun uygulanması meselesi gündeme gelmiştir. Ülkede işgallere başlayan itilaf kuvvetleri diğer yandan Osmanlı yeni hükümeti üzerinde tehcir ve emval-i metruke konuları ile ilgili olmak üzere yargılamaların başlaması için baskı kurmuşlardır. Öte yandan Meclis-i Mebusan’ın Ermeni asıllı vekilleri de hükümete karşı soru önermeleri vererek söz konusu meseleleri gündeme taşımışlardır.²⁶ Bu doğrultuda Meclis-i Vükela tehcir sırasında yaşanan olayların incelenmesi amacıyla belirlenen bölgelere²⁷ tetkik heyetlerinin gönderilmesi kararı almıştır.²⁸ İtilaf güçlerinin baskısıyla Meclis-i Mebusan dağıtıldıktan sonra Ocak 1919’da kurulan hususi divan-ı harbe yargılamalar (İstanbul yargılamaları) için ilk sevkler başlamıştır.²⁹ Yargılamaların başlaması Paris Barış görüşmeleri ile aynı tarihlere denk getirilmiştir. Paris Barış Görüşmeleri yürütülürken ana gündem maddelerinden birisini de savaş suçları oluşturmaktaydı, fakat savaş suçları konusunda Almanya ön planda idi. Savaş suçları konusunda uluslararası bir mahkeme kurulması düşüncesi reddedilince konu ulusal yargıya bırakıldı. Ermenilerin Osmanlı vatandaşı olması ve o dönemde soykırım suçunun uluslararası bir suç olarak düzenlenmemesi, yargılamaların Osmanlı Devleti’nin iç meselesi olduğu sonucunu doğurmuş ve tehcir ile ilgili bir uluslararası mahkeme kurulmamıştır.³⁰

İstanbul yargılamalarının temel konusunu “tehcir” oluşturmuştur. Ancak söz konusu yargılamalar bir müddet sonra Ermenilerin aç alma, Hürriyet ve İtilafçıların –başta Damat Ferit olmak üzere- siyasi intikam zemini haline gelmiş ve objektiflikten uzak, amaca hizmet etmeyen bir hukuk faciasına dönüşmüştür.

İstanbul yargılamalarının temel konusunu “tehcir” oluşturmuştur. Ancak söz konusu yargılamalar bir müddet sonra Ermenilerin aç alma, Hürriyet ve

26 Recep Çelik, “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar,” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 4, (2003): 29-30.

27 Söz konusu bölgeler; 1- Ankara ve Kastamonu vilayetleriyle Bolu sancağı, 2- Trabzon vilayeti ve Samsun livası, 3- Hüdavendigâr (Bursa), Edirne vilayetleri ve Çatalca sancağı, 4- Aydın vilayeti, Çanakkale ve Karesi sancakları, 5- Konya vilayeti ile Eskişehir, Karahisar (Afyon) ve Kütahya sancakları, 6- Sivas vilayeti ile Kayseri ve Yozgat sancakları, 7- Erzurum, Van ve Bitlis vilayetleri, 8- Diyarbakır ve Mamuratülaziz vilayetleri, 9- Adana vilayeti ile Maraş sancağı, 10-Urfa, Zor ve Antep sancaklarıdır.

28 Çelik, “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar,” 32.

29 İstanbul’a atanan ilk İngiliz Yüksek Komiseri olan Amiral Calthorpe Ermeni Meselesi ile ilgilenmekteydi. Osmanlı Hükümeti’ne Britanya’nın Ermeni tehciri-kırımına katılanların bir an önce cezalandırılmasını istediğini belirtmiştir. Calthorpe Londra’ya verdiği raporda da Osmanlı hükümetinin bu konuda söz verdiğini belirtmiştir. Bkz: William A. Schabas, *Genocide in International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 24.

30 Doğan, “1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu Ermeni Olayları Açısından Bir Değerlendirme,” 299.

İtilafçıların –başta Damat Ferit olmak üzere- siyasi intikam zemini haline gelmiş ve objektiflikten uzak, amaca hizmet etmeyen bir hukuk faciasına dönüşmüştür.³¹

Dikkat edileceği üzere, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte İtilaf Devletleri'nin önemli ölçüde desteğini sağlayan azınlıklar bağımsızlık ve toprak taleplerini açıkça telaffuz etmeye başlamışlardı. Ermeniler, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum, Trabzon, Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket ve İskenderun Limanı ile Adana'yı talep etmişlerdi. Ermeniler bu isteklerini 26 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'nda açıkça dile getirerek bağımsız bir Ermenistan'ın tanınması hususunda gayret göstermişlerdir. Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı ile yapılacak barış antlaşmasında bir Ermeni devleti kurulması konusunda galip güçler uzlaşmıştı ancak kurulacak devletin sınırları konusunda tartışmalar mevcuttu. Tartışmanın kilit noktasını ise Erzurum Vilayeti oluşturmuştur. Çünkü Ermenilerin burayı ele geçiremeyecekleri konusunda tereddütler vardı.³² Ayrıca, Ermeni heyetinin büyük güçlerden bir diğer beklentisi ise Erivan Devleti ile Anadolu'da kurulacak Ermeni Devleti'nin birleştirilmesiydi.³³

Barış görüşmeleri sürerken ABD'nin bölgede mandaterliği planı uygulamaya konulmak istenmiştir. Anadolu'daki durum hakkında Başkan Wilson'un emri ile King-Crane Komisyonu raporu, Harbord Raporu ve Bristol Raporu hazırlanmıştır. Wilson Prensiplerine dayanmak suretiyle bağımsızlık talebinde bulunan Ermeniler Anadolu'da işaret edilen sahada hiçbir dönemde çoğunluğa sahip olmamışlardır. Gerek Türk, gerekse yabancı kaynaklarda bu durumu teyit eden bilgilere rastlamak mümkündür. Söz konusu kaynaklarda Ermeni nüfusu ile ilgili olarak verilen rakamlar %10 ila % 35 arasında değişmektedir. Eylül 1919'da Anadolu'da bir inceleme gezisi yapan Harbord Askerî Heyeti de

31 Feridun Ata, "1919–1920 Ermeni Tehciri Yargılamaları," *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1919-1920-ermeni-tehciri-yargilamalari/>, (19.06.2018, çevrimiçi). İstanbul yargılamalarının sübjektifliği açısından Boğazlıyan (Yozgat) Kaymakamı Kemal Bey'in yargılanması ve idamı ile İngiltere'nin isteği ile yargılanan ve Malta'ya sürgüne yollananların yargılamaları örnek gösterilebilir.

32 Görüşmelerde Bogos Nubar Paşa, Ermenilerin Fransa'ya bir tabur asker desteği sağladığını ve başta Filistin olmak üzere birçok yerde Fransız komutasında savaştığını ayrıca Ermenilerin Rus komutasında da savaştığını Rusların Doğu Anadolu'dan çekilmesinden sonra bölgedeki yükü Ermenilerin çektiğini belirtmiş gerekli askeri teçhizat ve destek sağlanması halinde Erzurum Vilayetini ele geçirebileceğini iddia etmiştir. Bkz: Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 124. Aynı konu San Remo görüşmeleri esnasında da gündeme gelmiştir. Bogos Nubar Paşa ellerinde I. Dünya Savaşı sırasında deneyim kazanmış 15 bin kişilik ordu bulunduğunu ve gerekli yardımlar yapılırsa sayının 40 bine çıkabileceğini ve bu sayede Erzurum'un elde tutulabileceğini savunmuştu. Bkz: Mehmet Okur, "Kafkasya'dan Karadeniz'e 'Büyük Ermenistan Projesi': İddialar ve Gerçekler," *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları II*, Cilt XX, Sayı II (Güz 2010): 25.

33 Mehmet Sait Dilek, "Paris Konferansı'nda Ermeni Sorunu," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 15-16, (2012): 82.

Ermenilerin hiçbir bölgede çoğunlukta olmadığını kabul etmişti. Sonuç olarak Başkan Wilson, Ermenistan üzerinde ABD mandasının sağlanması için yetki almak amacıyla ABD Senatosu’na başvurmuş ancak talep reddedilmiştir. Başkan Wilson’un Ermeni meselesindeki rolü Ermenistan sınırının belirlenmesi noktasında kalmıştır.³⁴

Paris Barış görüşmelerinin sonunda Osmanlı devleti ile Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın bilhassa 88.-89.-90.-92.-93.-144.-230. maddeleri doğrudan Ermeniler ve Ermenistan ile ilgilidir.³⁵ 144 ve 230. maddeler Ermeni iddialarının ana dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

“Osmanlı Hükümeti, Birakılmış Mallar [Emval-i Metrûke] konusundaki 1915 tarihli yasa ile ek hükümlerin haksızlığını kabul eder ve bunların tümüyle hükümsüz ve gelecekte olduğu gibi geçmişte de, geçersiz olduklarını bildirir.

Osmanlı Hükümeti, 1 Ocak 1914’den’ beri, topluca öldürülme korkusuyla ya da başka herhangi bir zorlama yüzünden, yurtlarından kovulmuş, Türk soyundan olmayan Osmanlı uyruklarının yurtlarına dönüşlerini ve yeniden işlerine başlayabilmelerini, olabildiği ölçüde kolaylaştırmağı resmen yükümlenir. Sözü edilen Osmanlı uyruklarıyla, bunların üyesi buldukları toplulukların malı olan ve yeniden bulunabilecek taşınır ya da taşınmaz malların, kimin elinde bulunurlarsa bulunsunlar, bir an önce geri verilmesi gerektiğini Osmanlı Hükümeti kabul eder. Bu mallar, onlara yükletilmiş olabilecek her türlü kısıtlamadan ve vergiden sıyrılmış olarak ve bugün onlara sahip olanlara ya da onları ellerinde tutanlara hiçbir ödence [tazminat] ödenmeksizin, geri verilecektir; şu kadar ki, bunların, mülkiyet ya da elde bulundurma hakkını kendilerinden edindikleri kimselere karşı dâva hakları saklı tutulacaktır.

Osmanlı Hükümeti, gerekli görülecek her yerde, Milletler Cemiyeti Konseyince hakemlik komisyonları atanmasını kabul eder. Bu komisyonların her biri, Osmanlı Hükümetinin bir temsilcisi ile, zarara uğradığını öne süren ya da üyelerinden birinin zarara uğradığı savında bulunan topluluğun bir temsilcisinden ve Milletler Cemiyeti Konseyince atanan bir Başkandan oluşacaktır. Hakemlik komisyonları, işbu vadede öngörülen. bütün istemleri inceleyecek ve bunları basit yöntemle karara bağlayacaktır...” (madde 144)

34 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 123-147.

35 Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, *1. Sevr Antlaşması (Ermenistan’ın kurulması, Azınlıkların Korunması ve savaş suçularının cezalandırılmasına dair maddeler)*, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_2_1.htm, (19.06.2018, çevrimiçi).

“Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı imparatorluğunun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca ölümlerden sorumlu olan ve müttefik devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.” (Madde 230)

denilmek suretiyle ağırlıklı olarak Ermeniler kastedilmiştir. Söz konusu madde savaş suçları meselesini bir uluslararası hukuk belgesi içinde kayıt altına almaktaydı.³⁶ Sevr Antlaşması Meclis-i Mebusan’da onaylanmamıştı, dolayısıyla, hukuki anlamda herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Meclis-i Mebusan Sevr-i kabul etmediği gibi Misak- Milli ile Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı andaki İmparatorluk sınırlarının bölünmez bir bütün olduğunu ilan etmiştir.³⁷

Milli Mücadele³⁸ sonucunda müttefikler ile Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ankara hükümeti Lozan görüşmelerinde Ermeni meselesi ile ilgili herhangi bir dayatmayı kabul etmeyeceğini ifade etmiş, gerekirse antlaşma yapılmamasını da göze almıştır.³⁹ Ermeniler barış konferansına

36 Ermeniler sözde soykırım iddialarını uluslararası hukuk açısından Sevr Barış Antlaşmasınının 230. Maddesine ve İstanbul yargılamalarına dayandırmaktadır. Bu konuda bkz: Alfred de Zayas, *The Genocide Against and The Relevance of The 1948 Genocide Convention* (Beirut: Haigazian University, February 2010), 5-6.

37 Cevdet Küçük, “Misak-ı Milli Maddesi,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, (t.y.): 173-175.

38 Milli Mücadele sırasında İngilizlerin 30 Nisan 1919’da Kars’ı Ermenilere teslim etmesi bölgede Ermeni yayılmacılığının ilk ciddi işaretiydi. Ayrıca Paris Barış Görüşmeleri’nde Batılı devletlerin desteğini alan Ermeniler, 28 Mayıs’ta “Vilayat-ı Sitte” ve Trabzon’u içine alan bölgeyi Ermeni Cumhuriyeti ile birleştirdiğini ilan etmiş, bununla da yetinmeyerek bölgede katliama başlamıştı. Ermenilere sağlanan Batı desteği bununla da kalmamış, 21 Ağustos 1919’da ABD Cumhurbaşkanı Wilson, Osmanlı Hükümetine bir nota vererek Ermenilerin hamisi olduğunu açıkça belirtmiş hatta daha da ileri giderek bölgede Ermenilerin katliama tabi tutulmaları hâlinde Türklerin ekseriyette olduğu bölgeler için vaat edilmiş olan istiklalini geri alınacağı tehdidinde bulunmuştur. Bölgede yaşanan silahlı mücadele TBMM’nin yaptığı ilk resmî antlaşma olan Gümrü Antlaşmasıyla Türk-Ermeni Savaşı sona ermiş, Gümrü dışında Misak-ı Milli sınırları kısmen gerçekleştirilmiştir.

39 Ali Satın, “Lozan Barış Antlaşması’nda Ermeniler,” *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/lozan-baris-antlasmasinda-ermeniler/>, (19.06.2018, çevrimiçi). Konferans sırasındaki tartışmalar için bkz: Durdu Mehmet Burak, *Lozan’da Ermeni Meselesi Tartışmaları*, Cilt XXI, Sayı 62, (Temmuz 2005), <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/lozanda-ermeni-meselesi-tartismalari>, (19.06.2018, çevrimiçi). Görüşmelerde İsmet Paşa Türk sınırları içinde neden bir Ermeni kurulamayacağını da şu şekilde açıklamıştır: “*Türk Milleti azınlıklara medeni hâriçte kabul ettiği hakları tanıır fakat kendi istiklalini kayıd altına koyacak hiçbir yeni teklifi kabul edemez azınlıkları kurtarmanın en iyi yolu onları hâriçte lekeleyecek münasebetlere tahrik etmemek bu münasebetlerden korumaktır. Bunlar hâriçten gelecek bir şefkate dayanmamalıdır. O zaman hepsi sulhden sonra Türk vatandaşları arasında yaşarlar. Ermeni meselesini maişet vasıtası veya silah diye alakar hâriçte çalışan komiteler ortadan kalkarsa iki tarafta yaralarını sararlar. Türkiye’de kalmak isteyen Ermeniler Türk vatandaşlarıyla kardeşçe yaşayabilirler. Ancak Türk toprakları herhangi bir Ermeni yurdu için ne şark vilayetlerinde, ne Kilikya’da, anavatanından ayrılması mümkün yer yoktur. Zaten Türkiye bugün mevcut müstakil Ermeni Cumhuriyeti’yle muahedeler akd etmiştir. Diğer bir Ermenistan’ın vücut bulabileceğim Türkiye hayalinden bile geçmez.” Bkz: *Lozan Barış Konferansı Tutanakları ve Belgeler*, Cilt I, Kitap I, (çev). Seha L. Meray, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969), 211.*

doğrudan davet edilmemişler fakat dolaylı yoldan da olsa isteklerini İtilaf Devletlerine anlatmışlardır. Ermenilerin temel arzusu Kilikya, Doğu Anadolu veya mevcut Ermenistan devletinin sınırlarının Türkiye’ye doğru genişletilmesi suretiyle bir Ermenistan kurulmasıydı.⁴⁰ İtilaf Devletleri müteaddit defalar Türkiye’de bir Ermeni yurdu kurulmasını teklif etseler de Ankara’nın bu konudaki tutumu çok net olmuş ve bu konuda asla taviz verilmemiştir. Netice olarak Lozan Antlaşması metninde Ermenilere dair özel hükümler yer almamıştır. Ayrıca Sevr’in 230. Maddesinde vurgulanan türde bir savaş suçları yargılaması faslına da Lozan Antlaşması’nda yer verilmemiştir. Türkiye’de kalan Ermenilerin statüsü, diğer Müslüman olmayan azınlıklar gibi Lozan Antlaşması’nın 37. ve 45. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Azınlık hakları dışında 30., 31. ve 32. maddeler ile Türk tabiiyetine geçmek isteyen herkes için iki yıl içinde başvuru hakkı tanınmıştır.⁴¹ Lozan Antlaşması ile birlikte Türkiye Ermeni Meselesini kendisi açısından hem politik hem de hukuki anlamda halletmişti. Ancak Ermeni tarafı Lozan’ın yetersiz olduğunu iddia etmişler ve taleplerinden vazgeçmemişlerdir. Lozan Antlaşmasına karşı iddialarının ana dayanaklarını da dört unsur üzere kurgulamışlardır:

1. Lozan Antlaşmasında Ermeniler ve Ermenistan ile ilgili bir madde yoktur.
2. Ermenistan Lozan Antlaşmasına taraf değildir.
3. Ermenistan topraklarının büyük bölümünün Türkiye’ye bırakılması ve İtilaf Devletleri tarafından bir Ermeni millî yurdu kurulması teklifinin reddedilmesi bu antlaşmanın nefsi-i müdafaa ilkesiyle çelişmektedir.
4. Lozan Antlaşması Sevr konularına yer vermemektedir. İki antlaşmadaki taraflar aynı değildir. Sevr imzacıları uluslararası kurallara aykırı olarak Lozan’a çağrılmamıştır. Bu yüzden Lozan, Sevr’in yerini almamıştır.⁴²

40 Ermenilerin bu bağlamda üç talebi vardı: a- ABD başkanının hakemliğinde Ermeniler için bir bölgenin oluşturulması, b- Erivan Cumhuriyeti hududunun doğu illerinin bazı kesimlerinin ve denize çıkış verilmesi suretiyle genişletilmesi, c- Ermeni yurduna Sevr Antlaşması’na uyularak Suriye’ye verilmiş ve Ankara Antlaşması ile Türkiye’ye bırakılan Kilikya’nın da bir kısmının katılması. Bkz: Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* (İstanbul: Belge Yayınları, 1974), 714, 717-718.

41 *Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanun*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, (20.06.2018, çevrimiçi).

42 Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009), 246-253. Türkiye’nin 1948 Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesini imzalayıp kabul ettikten sonra Lozan Antlaşması’nın batıl olduğunu ileri süren yazarlar da mevcuttur. Bkz: Aram Kuyumjian, “The Armenian Genocide: International Legal and Political Avenues for Turkey’s Responsibility,” *Revue de Droit Université de Sherbrooke*, 41(2), (2011), dipnot 73. Ayrıca, Lozan sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin aleyhine Kürtler, bağımsızlık için isyan etmenen yanında dış ülkelerden destek sağlamak amacıyla kurdukları “Hoybun” (İstiklal) adlı bir cemiyetin, Halep ve Beyrut’ta şubelerini açarak Ermeni Taşnak Cemiyeti ile Türkiye aleyhtarlığı konusunda ittifak yapmışlardı.

3. 1948 Sözleşmesine Göre Soykırım Suçu ve Sorumluluk

Soykırım ifadesi ilk defa Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin tarafından “*İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Devletleri Yönetimi: İşgalin Hukuku, Yönetimin Analizi, Telifi İçin Teklifler*” adlı eserde kullanılmıştır.⁴³“Genocide” kavramı Grekçe “genos” (doğum ile gelen bağları ifade eder biçimde ırk; aynı kabile, gruptan türden olma) ile latince “cide” (katletme, öldürme) kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.⁴⁴ Lemkin’e göre soykırım bir milletin bütün üyelerinin derhal imha edilmesinden daha fazla bir şeydir. Kavram önceden hazırlanmış koordineli bir planın eyleme dönüşmesi ile ortaya çıkan fiiller neticesinde bir ulusal grubun temel yaşamsal dayanaklarının söz konusu grubun yok edilmesi amacıyla tahrip edilmesine işaret etmektedir.⁴⁵ Bu bağlamda Lemkin soykırımın iki merhalesi olabileceğinden söz etmektedir. Birincisi, zulme maruz kalan grubun milli değerlerinin, motiflerinin tahribi; ikincisi ise baskı ve zulmü uygulayanın milli değerlerinin dayatılmasıdır.⁴⁶ Bu meyanda Lemkin, Almanya’da Yahudilere yönelik uygulamalardan örneklandırmek yaparak siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik, fiziksel, dini ve ahlaki soykırım türlerinden söz etmektedir.⁴⁷ Lemkin’in yaklaşımında soykırım etnik, irki, milli, dini grupların hem fiziksel hem de kültürel olarak yok edilmesidir.⁴⁸ Dolayısıyla soykırım ile ilgili geniş bir çerçeve çizmiştir.⁴⁹

Soykırımın suç haline getirilmesi ırksal, ulusal, dilsel, dinsel veya siyasi grupların varlığını koruma çabasından kaynaklanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’nun 96(I)/1946 sayılı Soykırım Suçu başlıklı kararında da “soykırımın grupların yaşam haklarının ihlali olduğu” tespiti yapılmıştır.⁵⁰

43 Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress* (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944).

44 Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 79. Lemkin eserde “Genocide” ifadesinin yanında “ethnocide” kelimesinin de kullanılabileceğini belirtmektedir. Bkz: Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 79, dipnot 1.

45 Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*.

46 Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*.

47 Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 82-90

48 Verda Neslihan Akün, “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukunda Soykırım (Jenosid) Suçu,” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 24, Sayı 1-2, (2004): 54.

49 Soykırım kavramına dair çeşitli tanımlamalarda da siyasi ve kültürel soykırımın suç olarak değinildiği görülmektedir. Bu konuda bkz: Michael Freeman, *Human Rights: An Interdisciplinary Approach* (Polity Press, Cambridge, 2002), 85; Israel Charny, “Toward a Generic Definition of Genocide,” *Genocide and Historical Dimensions*, (ed.) George J. Andreopoulos (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994), 75-77; Johannes Morsink, “Cultural Genocide, the Universal Declaration, and Minority Rights,” *Human Rights Quarterly*, Vol.21, No. 4, (1999): 1009-1060. Ayrıca kültürel soykırım tartışmaları 1948 Sözleşmesi hazırlık görüşmeleri esnasında da devam etmiştir. Bkz: Schabas, *Genocide in International Law*, 56-57.

50 UN General Assembly, 96 (I). *The Crime of Genocide*, 11 December 1946, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/96\(I\), \(20.06.2018, çevrimiçi\).](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/96(I), (20.06.2018, çevrimiçi).)

Kararın hazırlık çalışmaları aşamasında soykırımın tarihte var olan bir olgu olduğundan bahsedilmiştir. Örneğin Ad Hoc komite görüşmelerinde Küba temsilcisi “tarihin sayısız soykırım örnekleri barındırdığını” ifade etmiştir.⁵¹ Arjantin delegesi soykırımın “var olduğu hep bilinen ancak yeni tanımlanan bir suç” olduğunu ifade etmiştir.⁵² İngiliz delegesi soykırımı “yüzyıllar boyunca tarihte pek çok örneği bulunan ve uluslararası hukukta tanınan bir suç” olarak değerlendirmiştir.⁵³ 96 (I) sayılı karar soykırım suçunun tanımlandığı ve ilk standartları belirleyici hukuki belge olmasından ötürü önemlidir.

Soykırımın uluslararası hukuk açısından bir suç niteliği kazanması ise BM Genel Kurulu tarafından 09.12.1948 tarihinde alınan 260 (III) sayılı karar ile kabul edilen Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile olmuştur. Sözleşmenin 2. maddesi soykırım suçunu tanımlamaktadır.

“Soykırımı Oluşturan Eylemler” başlığı altında 2. maddede; millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak işlenen;

1. Grup üyelerinin öldürülmesi,
2. Grup mensuplarında ciddî bedenî ve zihnî zarara sebep olma,
3. Grubun fizikî varlığını kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak kasten yaşam şartlarını değiştirme,
4. Grup içinde doğumları önlemek amacıyla tedbirler dayatma,
5. Gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletme,

fiilleri soykırım suçu olarak sayılmaktadır.

Sözleşmenin 4. ve 9. maddeleri ise sorumluluk meselesini düzenlemektedir. 4. madde uyarınca soykırım suçunu işleyen “kişilerin” sorumluluğundan bahsedilmektedir. Bu kişiler anayasalarına göre yetkilendirilmiş idareciler, kamu görevlileri ve özel şahıslar olabilir. 9. madde ise devletlerin sorumluluğunu düzenlemektedir. Buna göre:

“Sözleşmenin tefsir, tatbik veya icrasına ve Jenosit fiilinin veyahut 3 üncü maddede sayılan fiillerin herhangi biri dolayısıyla bir Devletin

51 Hiram Abtahi, Philippa Webb, *The Genocide Convention: The Travaux Preparatoires* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), 23.

52 Abtahi and Webb, *The Genocide Convention: The Travaux Preparatoires*, 28.

53 Abtahi and Webb, *The Genocide Convention: The Travaux Preparatoires*, 40.

mesuliyetine dair taraflar arasında zuhur eden ihtilâflar ilgili taraflardan birinin talebi üzerine Milletlerarası Adalet Divanına arz olunacaktır."⁵⁴

ifadesi geçirilmiştir. Burada devletlerin soykırım suçuna taraf olmayacağı öne sürülse de sözleşmenin müzakeresi sırasında Birleşik Krallık tarafından devletlerin sorumluluğu olması da önerilmiş ancak yapılan oylamada bu öneri 22 lehte, 24 aleyhte oyla reddedilmiştir. Öte yandan lehte ve aleyhte oyların sayısının birbirine çok yakın olması da devletlerin soykırım suçunun işlenmesinde taraf olabileceği görüşünün de kuvvetli olduğuna işaret etmektedir.⁵⁵ Bu meyanda devlet hukuken sanık olamasa bile devletin sorumluluğu 9. madde uyarınca Uluslararası Adalet Divanı tarafından ele alınabilmektedir.

Bununla birlikte uluslararası hukukta meydana gelen gelişmeler 1948 Sözleşmesi'nin çerçevesini genişletmektedir. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) 26 Şubat 2007 tarihinde Bosna Hersek ile ilgili almış olduğu kararda meydana gelen olayların soykırım olarak sayılabilmesi için özel kasıt bulunduğunun kanıtlanması gereğini vurgulamıştır. Ayrıca Divan, Sırbistan devletini sadece Srebrenitsa'da soykırım fiilini önlemekten sorumlu tutmuştur. Bosna-Hersek'te yaşanan katliamlarda "özel kast" (*dolus specialis*) göremediğini belirtmiş, bu eylemlerin "insanlığa karşı suç" veya "savaş suçu" sayılabileceğini, ancak o konularda karar verme yetkisinin bulunmadığını vurgulamıştır.⁵⁶

Özel kast, soykırım suçunu diğer bazı suç tiplerinden bu manada ayırmaktadır. Normal şartlarda suçun oluşması için kastın varlığı gerekmektedir. Normal kastta; failin fiilin yasal sonuçları da dâhil olmak üzere durumu öngörmesi gerekmektedir. Özel kast durumu ise normal kasttan farklıdır ve burada amaç, kasttan önce gelen, kastı hazırlayan bir düşüncede billurlaşmaktadır.⁵⁷ Soykırım suçu açısından ise özel kastta hedef gruplardan birinin kısmen veya tamamen, yok edilmesi niyeti, mutlak surette ispatlanmalıdır.⁵⁸ Özel

54 Millî, İrkî, Dinî, Kütleleri Kısmen veya Tamamen İmha Suçunun «Genocide» Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti'nin de Katılmasının Onanmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*, 29 Mart 1950, 18200.

55 Pulat Tacar, "Soykırım İddiaları Nedeniyle Oluşan Uyuşmazlığın Çözüm Yolları Konusunda Düşünceler," *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, (Kış 2007): 130.

56 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, para: 190- 202- 240.

57 Kayıhan İçel, "Ceza Hukukunda Kusurluluk Şekli 'Kast,'" *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 6, Sayı 12, (Güz 2007/2): 66.

58 Bahadır Bumin Özarlan, "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı," *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), (2014): 200; Schabas, *Genocide in International Law*, 256-257.

kasttan ise failin soykırım gerçekleştirmek amacıyla plan yapması ve buna yönelik hazırlıklar gerçekleştirmesi anlaşılmalıdır. Soykırım suçunda bu özel kastın ispatlanamaması durumunda, işlenen fiiller soykırım olarak değerlendirilemez.⁵⁹ Aynı zamanda soykırım eyleminin tamamında bu kast bulunmalı ve eylemler başlamadan önce özel kast var olmalıdır.

Herhangi bir eylemin soykırım suçu olarak değerlendirebilmesi için söz konusu eylemlerin işlenmesi, mağdurun kişiliğine yönelik değil, sırf hedef grubun üyesi olması ile alakalı olmalıdır ve grubu kısmen veya tamamen yok etme kastıyla (önceden hazırlıklı ve planlı bir biçimde) işlenmelidir. Yani soykırım eyleminin “kendiliğinden” gerçekleşmesi mümkün değildir.

Soykırım suçunda, bireylerin ve devletlerin sorumluluklarından bahsedilebilir. Bireylerin işledikleri suçlardan ötürü cezai sorumlulukları konusunda şüphe yoktur. Bu minvalde 1948 Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 6. maddesi ile soykırım suçu ile suçlanan kişilerin durumları düzenlenmektedir:

“Soykırım fiilini veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnadı bulunan kimseler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeci Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan Uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır.”⁶⁰

Kişilerin durumu açık iken devletlerin soykırım suçunda sorumlulukları ve sorumluluğun hukuki niteliği tartışmalıdır.⁶¹ Sözleşmenin 9. maddesi uyarınca devletlerin soykırım konusunda aralarında bir ihtilaf yaşamaması halinde konuyu UAD’ye taşıyabilecekleri öngörülmüştür. Bu bağlamda UAD soykırım eyleminden devletin sorumluluğuna sözleşmenin 3. maddesi çerçevesinde bakacaktır.

Öte yandan UAD, Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ yargılamasında devletlerin kişilerin eylemleri veya devlete atfedilen organlar vasıtasıyla soykırım işlememek yükümlülüğünü ihlal etmemesi gerektiğine karar vermiştir. Ayrıca Divan 1948 Sözleşmesi’nin 3(b) Soykırımda bulunulması için

59 Özarslan, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı,” 200.

60 Millî, Irkî, Dinî, Kütleleri Kısmen...

61 Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve 1915 Ermeni Olayları,” (ed.) Alaeddin Yalçınkaya, *Ermeni Soykırım İddiaları ve uluslararası Hukuk* (Ankara: Astana Yayınları, 2016), 378.

işbirliği yapmak ve 3(c) soykırımı iştirak gibi durumlardan devletin sorumlu tutulabileceğini belirtmiştir.⁶²

4. Ermeni “Soykırım” İddiaları ve 1948 Sözleşmesi

Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile Ermeniler açısından “soykırım” iddiaları hukuki bir metinde yer almamaktaydı. Avrupa devletleri de Lozan sonrasında kendi dış ve iç politik meseleleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Dolayısıyla Ermeni meselesi uluslararası gündemden düşmüştür. Ermeni terör örgütleri olan Taşnakıtyun, Hınçak ve Eçmiyazin ise kendi aralarında siyasal mücadeleye girseler de Ermeni meselesinde dört ana başlıkta uzlaşmayı başarmışlardır. Bunlar:

- a) Sovyet Ermeni Cumhuriyeti'nin içerideki rejimden ayrı olarak, ekonomi ve kültürünü pekiştirmek.
- b) Bütün dünyaya dağılmış bulunan Ermenilerin milli duygu, dil, din, kültür ve amaçlarını yaşatmak ve korumak.
- c) Avrupa devletlerinde ve Milletler Cemiyeti'nde Ermeni istek ve iddialarını sürdürmek ve bunun için fırsat kollamak.
- d) Ermeni halkı ve göçmenleri için hayır kurumlarının yardımlarını sağlamak, anasız ve babasız çocukları yetiştirmek, muhtaç ve hasta olanlara gereken yardımı yapmaktır.⁶³

Bu minvalde “soykırım” iddiaları da Ermeni kimliğinin yaşatılmasının, yeniden inşasının temel dayanağı olmuş ve “soykırım” meselesinin öncelikle siyasal hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ermeniler II. Dünya Savaşı sonrasında toplanan konferanslarda da “soykırım” konusunu gündeme taşıdılar da herhangi bir uluslararası destek bulamamışlardır. Ancak bundan sonra Ermeniler konuyu siyasallaştırma gayretine girmişlerdir. İlk elde 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği içinde yaşayan Ermeni grupların ön ayak olmasıyla 1915 olayları organize bir propaganda kampanyasıyla uluslararası çevrelerde gündem konusu haline getirilmiştir.⁶⁴ 1965'te, tehcirin 50. yılında, Ermeniler “soykırım” iddialarını daha canlı bir şekilde uluslararası arenaya taşımaya başlamıştır.⁶⁵ Her geçen yıl Ermeniler “soykırım” iddialarını daha güçlü bir

62 Ertuğrul, “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve 1915 Ermeni Olayları,” 386; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), para. 416-417.

63 İhsan Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984): 439-474.

64 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *1915 Olaylarına Dair Türk-Ermeni Uyuşmazlığının Arka Planı*, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/1915-olaylarina-dair-turk-ermeni-uyusmazliginin-tarihi-arka-planı_turkce.pdf, (20.06.2018, çevrimiçi).

1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ve Ermeni "Soykırımı" İddialarının Analizi

biçimde dile getirmeye başlamışlardır. 1970'lerden itibaren soykırım iddialarını Türkiye'ye kabul ettirmek için sorunu siyasal hale getirmenin ikinci basamağı olarak terörizm devreye sokulmuştur. 1980'li yılların sonlarına kadar süren 10 yıllık bu dönemde Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) adlı iki Ermeni terör örgütü Türkiye'ye yönelik çok sayıda terörist saldırı düzenlenmiştir. Türk vatandaşları ve Türk diplomatları hayatlarını kaybetmiştir.⁶⁶

Terör vasıtasıyla Ermeni meselesi popülerleştirildikten sonra Ermeni soykırım iddialarının siyasal alanda tanınırlığının sağlanması uluslararası alanda parlamentolar vasıtasıyla "soykırım" iddialarının tanıtılması ve Türkiye üzerinde siyasal baskı oluşturulması safhasına geçilmiştir. Bu meyanda ABD, Sovyetler Birliği (Rusya), Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri, Lübnan'da yaşayan Ermeni toplulukları 1915 olaylarının "soykırım" olarak tanınmasına odaklanmış ve söz konusu iddiaların genel kabul gördüğü, hatta üzerinde oydaşma varmış gibi bir uluslararası kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.⁶⁷

65 Refet Yinanç, "1965'ten Günümüze Ermeni Sorunu," *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 37, (Ocak-Şubat 2001): 267; Sadık Atak, "Ermenilerin Huzursuzluğu," *Cumhuriyet* (24.04.1965); Cahit Güçbilmez, "Ermeni Mitingi Bugün Yapılacak," *Cumhuriyet*, (25.04.1965).

66 Oğuz Çelikkol, "Ermeni 'Soykırım' İddiaları, Amerikan Kongresi ve Türkiye," *Bilge Strateji*, Cilt 7, Sayı 13, (Güz 2015): 21. Şehit edilen diplomatlar ve aile bireyleri için bkz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/sehit-edilen-diplomatlarimiz-ve-vatandaslarimiz_tr.tr.mfa, (20.06.2018, çevrimiçi).

67 T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1915 Olaylarına Dair... Ermeni tarafı ulusal ve yerel parlamentolar üzerinden "soykırım" iddialarını tanıtmaya çalışmaya devam etmektedir. Ermeni Milli Enstitüsü (ANI) Ermeni "soykırım" iddialarını tanıyan ülke sayısını 28 olarak vermektedir. Bkz: ANI, "Ermeni Soykırımı Tanıyan Ülkeler", http://turkish.armenian-genocide.org/recognition_countries.html, (28.11.2018, çevrimiçi) Wikipedia'nın İngilizce sürümünde ise bu sayı 29 devlet ve 48 ABD eyaletidir. Bkz: Wikipedia, "Armenian Genocide Recognition", https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Genocide_recognition, (28.11.2018, çevrimiçi). Öte yandan Perinçek v. İsviçre davası Türkiye'nin tezleri açısından önemli sonuçlar getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 2. Dairesi'nin dava ile ilgili 17 Aralık 2013 tarihindeki kararında, Ermeni "soykırım" iddialarının ancak kabul eden devletleri bağlayacağını ifade etmiştir. Bu durumu da söz konusu iddiaların dünya genelinde hâkim bir görüş şeklinde telakki ve kabul edilemeyeceğinin kanıtı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, "Bir devletin soykırımı tanıması otomatik olarak inkârını da yasaklamasını gerektirmez zira ifade özgürlüğü çerçevesinde devletlerin resmi görüşleri de sorgulanabilir". demek suretiyle 1915 olaylarına dair devlet politikası aksi yönde (soykırım olarak tanınsa dahi) olsa bile tartışılabileceğine hükmetmiştir. 15 Ekim 2015 tarihinde AİHM, Perinçek v. İsviçre Davasına İlişkin Büyük Daire Kararı'nda 1915 olaylarıyla ilgili beyanlarından ötürü İsviçre tarafından "soykırımı inkâr" ettiği gerekçesiyle mahkûm edilen Doğu Perinçek'in ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bu yanıyla karar, Ermeni tarafının "soykırım" iddiasını mutlak doğru olarak tanıtarak ulusal parlamentolarda kabul ettirerek hukukileştirme çabalarına da ciddi ölçüde sekte vurabilecek niteliktedir. Karar ile 1915 olaylarının meşru bir tartışma meselesi olduğu, bu tarihte yaşananlara ilişkin farklı görüşlerin de ifade özgürlüğü kapsamında olduğu kayıtlanmıştır. Mahkeme, 1915'te yaşananlar ile Holokost arasında kesin bir çizgi çekmiştir. Bkz: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire, *Perinçek - İsviçre Davası*, (Türkçe Çeviri), Strazburg, 17.12.2013, [https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/575087\(1\).pdf](https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/575087(1).pdf), (28.11.2018, çevrimiçi); European Court of Human Rights Grand Chamber, *Case of Perinçek v. Switzerland*, Strasbourg, 15.10.2015, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/3_-aihm-buyuk-daire-karari_15_10_2015.pdf, (28.11.2018, çevrimiçi); Deniz Akçay, "AİHM'in Perinçek Kararı: 'Soykırım İnkâr' İfade Özgürlüğü İnkâlinin Aşılabilirliği", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 127, (2016): 421.

Ermeni iddialarının asıl hedefi ise, “soykırım”ın Türkiye’ye hukuken kabul ettirilmesidir. Ermenilere göre Osmanlı (Türkiye) 1948 soykırım sözleşmesinin 2. - 3. maddeleri⁶⁸ uyarınca “soykırım” gerçekleştirmiştir.

Madde 2- Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- a- Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- b- Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- c- Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;
- d- Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;
- e- Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;

Madde 3- Aşağıdaki eylemler cezalandırılır:

- a- Soykırımda bulunmak;
- b- Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c- Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak;
- d- Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e- Soykırıma iştirak etmek;

Ancak burada ince bir taktik ile konunun hukukileştirilmesi stratejisi olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Ermeniler 1948 Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme çerçevesinde Türkiye’ye yönelik iddialar geliştirirken, 1948 Sözleşmesi dışındaki mevzuat ve ilkeler ile de söz konusunu iddialarını desteklemeye çalışmaktadır. Şöyle ki:

- a- Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi Statüsü’nün 6(c) maddesinde ele alınan insanlığa karşı suçlar : “*Cinayet, kitle imha, köleleştirme, sürgün ve sivil halka yapılan diğer insanlık suçları ya da siyasî, etnik ya da dinî nedenlerle eziyet ya da savaş suçu ya da insanlığa karşı işlenen suçlarla ilgili idam ya da eziyet ya da eylemler sürdürülmesi*”⁶⁹,

68 T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel müdürlüğü, *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_11.pdf, (25.06.2018, çevrimiçi).

69 The Avalon Project, *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal*, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>, (24.06.2018, çevrimiçi). Konu ile ilgili Ermeni tarafının iddiaları için bkz: Zayas, *The Genocide Against and The Relevance of The 1948 Genocide Convention*, 35.

- b- BM Genel Kurulu’nun 11 Aralık 1946 tarih ve 96 (I) sayılı kararı: *“Soykırımın, Birleşmiş Milletlerin ruhuna ve amaçlarına aykırı olan ve uygar dünya tarafından lanetlenen, uluslararası hukuka göre bir suç olarak beyan edilmesini dikkate alarak, tarihin her döneminde soykırımın insanlık için büyük kayıplar meydana getirdiğini kabul etmişlerdir...”* 1948 Sözleşmesi’nin BM’nin yukarıdaki kararına atıf yapan soykırımın uluslararası hukuka göre suç olduğunu ilan eden önsöz kısmı,
- c- Uluslararası Adalet Divanı’nın 1951 tarihli Soykırım Sözleşmesi’nden önce de Soykırım Suçunun uluslararası örf ve adet hukukunda mevcut bir suç olduğunu belirten tavsiye kararı⁷⁰,
- d- Soykırım Suçunun zamanaşımına uğratılamayacağı ilkesi,
- e- Osmanlı İmparatorluğu’nun olaylar dolayısıyla yaptığı “İstanbul Yargılamaları”,
- f- Türkiye’nin Osmanlı’nın devamı olması dolayısıyla bu suçtan ötürü Türkiye’ye rücu edilebileceğine dair devletlerin halefiyeti ve devletlerin sorumluluğu,
- g- Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü.

uyarınca Ermeniler, Türkiye’nin “soykırım” suçundan yargılanması, ceza alması ve Türkiye’nin bu suç tanınmasını hedeflemiştir.

Söz konusu iddialar değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- a- Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi, savaşın galipleri tarafından (ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya) kurulmuştur. Nürnberg yargılamalarında (US v. Josef Alstötter, et al) BM Genel Kurulu’nun 1946 tarihli 96(1) sayılı kararına atıf yapılmıştır. Mahkemeye göre;

BM uluslararası bir yasama organı olmamasına rağmen dünyanın genelinin görüşünün yansıdığı ve yorumlandığı en yetkili organdır. [BM Genel Kurulu’nda] Soykırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi, gerçeğin ikna edici kanıtıdır. Bu eylemleri gerçekleştirenlerin yargılanmalarında herhangi bir adaletsizlikten söz edilemez. Kişiler bu

70 International Court of Justice, *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of The Crime of Genocide Advisory Opinion of 28 May 1951*, www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf, (24.06.2018, çevrimiçi).

tür eylemlerin yanlış olduğu ve işlendiklerinde cezalandırılabilirdiği bilgisine sahiptirler...⁷¹

Fakat burada atlanılmaması gereken husus mahkeme statüsünün doğrudan savaşı sırasında Almanların işlediği suçlarla ilgili olmasıdır. Dolayısıyla statünün işaret ettiği suçlar, söz konusu suçları işleyen Almanlar ile Alman devletine yöneliktir. Yani ilgili statü hem zaman bakımından hem de devlet bakımından geriye doğru –Osmanlı’ya dolayısıyla Türkiye’ye karşı işletilemez.

Ayrıca Nürnberg mahkemesi kararlarının 1915 olayları için emsal teşkil etmesi ceza hukukundaki “kıyas yasağı”na⁷² aykırıdır.⁷³ Almanya’nın Yahudileri göç ettirmesi fiili dışında, II. Dünya Savaşı’nda, Yahudilere karşı işlenen suçlar ile Osmanlı’nın Ermenilere muamelesi arasında benzerlik kurulamaz. Almanya’nın, Yahudilere karşı sistematik ve planlı bir biçimde yok etme hedefi güttüğü bilinmektedir. Osmanlı Devleti, Ermenileri savaş içinde kendi ülkesi içinde daha güvenli alanlara zorunlu olarak sevk etmiştir.⁷⁴ II. Dünya Savaşı sırasında ABD, Japonya ile savaşa girdiğinde ülkesinde yaşayan Japon asıllı vatandaşlarını herhangi bir sorun yaratmamalarına rağmen –kendi güvenliği nedeniyle- nakletmiştir.⁷⁵ ABD sadece bununla yetinmemiş örneğin Peru’da yaşayan Japon topluluğunu da savaş sırasında ABD’de kurulan çeşitli kamplara nakletmiştir.⁷⁶

Osmanlı’da Ermeniler I. Dünya Savaşı’ndan önce silahlanmış, isyan etmişlerdi. Ermeniler bu sırada Batılı devletler ile işbirliği yapmakta silah ve mühimmat gereksinimlerini karşılamaktaydılar. I. Dünya Savaşı patlak verince de Osmanlı Devleti’nin savaş halinde bulunduğu devletlerle işbirliği yaparak gönüllü Ermeni alayları oluşturulmuş; Rus, İngiliz ve Fransız ordularında Osmanlı’ya

71 *The Justice Case, Case No. 3, United States v. Alstoeffer et al ... VII. Opinion and Judgment*, s.983, http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1947.12.04_United_States_v_Alstoeffer.pdf, (24.06.2018, çevrimiçi).

72 Ceza hukukunda kıyas, kanunda açıkça yazılmayan bir fiilin, kanunda suç olarak tanzim edilen bir fiile benzetilerek cezalandırılmasıdır. Maddi ceza hukukunda kıyas yasağı olmasının nedeni “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin doğal bir sonucudur.

73 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 388.

74 Tehcir (zorunlu göç) Osmanlı açısından bir grubu ülke içinde bir yerden başka bir yere zorunlu olarak taşımak anlamında kullanılmıştır. Ermeniler ise tehcir kavramını “deportation” (bir kimse ya da grubun kanun gücü ile yurtdışına zorla çıkarılması) anlamı yüklemektedir.

75 Pearl Harbour baskını yaşandıktan sonra Başkan Franklin D. Roosevelt’in imzası ile yürürlüğe giren 9066 sayılı başkanlık kararnamesi ile Japon asıllı ABD vatandaşları nakledilmeye başlamıştır. ABD’nin ardından Kanada ve Meksika da benzer uygulamalarda bulunmuştur. Bkz: “Japanese Internment Camps,” *History*, <https://www.history.com/topics/world-war-ii/japanese-american-relocation>, (25.06.2018, çevrimiçi).

76 Bkz: Jaime Gonzalez de Gispert, “The Japanese-Peruvians Interned in the US During WW2,” *BBC World*, (22.02.2015), <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-31295270>, (25.06.2018, çevrimiçi).

karşı savaşmışlardır.⁷⁷ Ayrıca, Osmanlı Ordusu'nda görev yapan Ermeni asker ve subaylar da silahlarıyla birlikte firar etmişlerdir. Özetle düşmanla işbirliği söz konusudur.⁷⁸ Ermeniler bu halde ülkesinin varlığı ve bütünlüğünü korumaya çalışan Türk ordularına karşı 1907 tarihli La Haye Kara Savaşlarının Kural ve Geleneklerine İlişkin Sözleşme uyarınca "savaşan" statüsündedir.⁷⁹ Diğer bir ifade ile Ermeni birlikleri Türk ordularına karşı savaşmış ve yenilmiştir. Bu çerçevede devletin varlığını korumak ve devam ettirmek saiki ile savaş şartlarında Tehcir Kanunu'nun çıkarıldığı unutulmamalıdır. Tehcir Kanunu'nun amacına bakıldığında da durum daha net olarak görülmektedir:⁸⁰

"Madde 1: Savaş zamanında ordu, kolordu, tümen komutanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki komutanları hâli tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükûmete (hükümetin emirlerine) ve müdafaa-i memlekete (ülkenin savunmasına) ve muhafaza-i asayişe müteallik (ilişkin) icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silâhla tecavüz mukavemet görürlerse, derakap (hemen) kuvve-i askeriye (askerî güçler) ile en şiddetli surette te'dibat yapmağa (akıllarını başlarına getirmeye) ve tecavüz ve mukavemeti (direnmeyi) esasından imha etmeye (yok etmeye) mezun (görevli) ve mecburdurlar.

Madde 2: Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icabat-i askeriyyeye (askerliğin gerektirdiği kurallara) mebnî (dayanarak) veya casusluk ve hıyanetlerini hisssettikleri kurâ (köyler) ve kasabat (kasabalar) ahalisini münferiden (tek olarak) veya müctemi'an (toplu olarak) diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler."

b- BM Genel Kurulu 96(I) sayılı kararı şüphesiz soykırım ile ilgilidir. Ancak Genel Kurul kararında soykırım uluslararası bir suç olarak ilan edilmemiştir. Soykırımın uluslararası bir suç haline getirilmesi 1948 Sözleşmesi ile olmuştur.⁸¹ Öte yandan Genel Kurul'un bir yasama organı olmadığı açıktır. Bu çerçevede doğrudan hukuk yaratmak gibi bir gücü yoktur. Dolayısıyla 96(I)

77 Yusuf Halaçoğlu, *Ermenilerin Suriye'ye Nakli: Sürgün mü, Soykırım mı? Belgeler* (Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, t.y.), Ayrıca bkz: dipnot 30.

78 Devletin varlığı ve devamı aleyhindeki fiiller hukuk açısından vatana ihanet kapsamında değerlendirilmektedir. Vatana ihanet kavramı failin fiili bakımından anlam kazanmaktadır. Vatana ihanet eski Germen hukukundan bu yana bir sadakatin ihlâli anlamını taşımaktadır. Çetin Özek, "Devletin Aleyhine Cürümler," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 2-4, (1966): 623-625. 1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesinin 55. maddesinde ardından 1876 Anayasası'nın ardından 27 Mayıs 1327 (1911) tarihli kanunda vatana hıyanet suçu düzenlenmiştir. Bkz: Rezzan İtişken Dülger, "Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme," *MÜHF - HAD*, Cilt 23, Sayı 2, (2017): 131-132.

79 Convention (IV) Respecting the Laws and Customs...

80 "Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyyeye İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat," *Takvimi Vekâyi*, Sayı: 2189, (19 Mayıs 1331), (1 Haziran 1915).

81 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 390.

kararına manası dışında bir anlam yükleyerek bağlayıcılık atfetmek mümkün değildir.⁸² Aynı şekilde 1948 sözleşmesinin “Önsöz” kısmında 96(I) sayılı karara atıf yapılması anılan kararı bağlayıcı hukuk haline getirmeyecektir.

c- UAD'nın 1951 tarihli kararında soykırımın sözleşmeden önce de mevcut bir suç olduğunu kabul etmiş, soykırım yasağını Uluslararası Adalet Divanı statüsünün 38. madde, 1. fıkra, c. bendi doğrultusunda “genel hukuk ilkesi” olarak nitelendirmiştir. Durum böyle olsa bile geçmişe dönük yargılama yapılabileceği sonucu ortaya çıkmamaktadır. UAD'ın bu kararı bağlayıcılığı ve yaptırımı olmayan bir tespittir.⁸³

d- Soykırım Suçunun zamanaşımına tabi olmaması iddiası üzerinden Türkiye'yi soykırım suçu ile itham eden Ermeni tarafının buradaki dayanak noktası ise 1968 tarihli Yasal Zamanaşımı Kısıtlamalarının Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçlara Uygulanmamasına İlişkin Sözleşme'dir.⁸⁴ Bu çerçevede Ermenilere karşı işlenen suçların zamanaşımına uğratılmayacağını savunmaktadır.⁸⁵ Söz konusu sözleşme soykırım suçlarını içerse de bu durum 1948 sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden sonra işlenen ve işlenecek suçlar açısından geçerli olmaktadır.

Diğer taraftan sözleşmelerin geriye dönük uygulanması meselesi 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 28. maddesi ile çözüme kavuşturulmuştur. Buna göre:

*Antlaşmadan farklı bir niyet anlaşılmadıkça veya böyle bir niyet başka türlü tespit edilmedikçe, antlaşma hükümleri, antlaşmanın bir taraf bakımından yürürlüğe girmesinden önce meydana gelen herhangi bir hareketle veya vakiyla veya ortadan kalkan herhangi bir durumla ilgili olarak, o tarafı bağlamaz.*⁸⁶

e- Ermeni tarafının “soykırım” iddialarına dayanak olarak “İstanbul Yargılamaları”nı kullandığı da görülmektedir. Buradaki temel iddia ise tarihte ilk kez “uluslararası hukukta suç” sayılan kasıtlı kitlesel cinayet nedeniyle,

82 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 390.

83 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 390.

84 *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*, http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitiy-crimes/Doc.27_convention%20statutory%20limitations%20warcrimes.pdf, (29.06.2018, çevrimiçi).

85 Zayas, *The Genocide Against and The Relevance of The 1948 Genocide Convention*, 86; Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 393.

86 BM Enformasyon Merkezi- UNIC Ankara, *Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*, 22 Mayıs 1969, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, (29.06.2018, çevrimiçi).

ulusal ceza kanunlarına uygun hüküm tesis edilmek suretiyle, ulusal yasalar uluslararası yasanın kurallarının yerine geçirilmiştir.⁸⁷ Soykırım iddialarının İstanbul yargılamaları üzerinden temellendirilmesinde; İttihat ve Terakki davası soruşturma heyetinin raporunda Ermeni Tehciri'nin bireysel bir olay olmadığı özel olarak kurulmuş gizli bir teşkilat ve gizli emirlerle yapıldığı iddia edilmesinin ve mahkemenin ana kararında Enver, Cemal ve Talat Paşaları ülkeyi savaşa sokmak ve Ermeni katliamını gerçekleştirmekten suçlu bulunmasının payı büyüktür. Söz konusu kararın Ermeni iddiaları açısından önemi ise İttihat ve Terakki'nin savaş suçlarının savaş öncesi 1908–1914 dönemine kadar uzandığını belirtilmesiydi.⁸⁸ Bu ise eylemlerin planlı yapıldığı konusunda Ermeni tarafının iddiaları desteklemesi anlamına gelmektedir.

Ancak, İstanbul yargılamalarına “soykırım” iddialarını temellendirme maksatlı atıf yapılırken Osmanlı Devlet aygıtının dolayısıyla yargılama mercilerinin bağımsızlığı konusu sorgulanmamaktadır. Hâlbuki ittihatçıların tutuklanması ve yargılanmaları süreçlerinde devlet üzerindeki İngiliz baskısı da artmaktaydı. Damat Ferit hükümeti işgalcilerden bağımsız hareket edemez durumdaydı.⁸⁹ İtilaf devletleri ve bilhassa İngiltere İttihatçıların yargılanmasında kararlı idi. Ayrıca, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin nöbet tuttuğu bir mahkemede yargılamaların ne ölçüde adilane olabileceği de sorundur.⁹⁰ Örneğin, Divan-ı Harbi Örfi reisi Nemrut Mustafa Paşa'nın; “*İşgal altında çalışan bir divan-ı harb vicdanından ziyade hisleriyle hareket eder. Bize yukarıdan gelen emirdir.*” sözleri aslında durumu izah etmektedir. Yani, İstanbul yargılamalarında “Ceza Yargılamasında Bağımsız ve Tarafsız Hâkim İlkesi”nin çiğnendiği ifade edilebilir. Bağımsızlık kimseden emir almamak, tarafsızlık ise iddia ve savunma makamları bakımından objektif davranmak birini veya diğerini kayırmamak demektir.⁹¹ Yargılamalarda mahkemelerin taraflara güven vermesi gerekmektedir. Tarafsız ve bağımsız olmayan yargıçların bilhassa siyasi ya da ülkede mevcut başkaca erklerin etkisinde kararlar vermesi bu ilkeye aykırılık arz etmektedir.

İstanbul yargılamalarında “Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğin Araştırılması İlkesi”ne aykırı davranılmıştır. Maddi gerçeğin araştırılması ilkesinin sonucu olarak, mahkeme, muhakemeye katılanların iddiaları, özellikle

87 Vahakn N. Dadrian, *Ermeni Soykırımı Tarihi: Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya'ya Etnik Çatışma* (İstanbul: Belge Yayınları, 2008), 458.

88 Dadrian, *Ermeni Soykırımı Tarihi*, 480.

89 Feridun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 142.

90 Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 293.

91 Bahri Öztürk; Mustafa Ruhan Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2007), 176.

de sanığın itirafı ile bağlı değildir. Bir takım varsayımlara dayanılarak sonuca ulaşılmaması, Ceza Yargılamasının amacına kesinlikle aykırıdır, Ceza yargılamasında kuşkunun bulunduğu yerde, mahkûmiyet kararından söz edilemez. Bu ilke evrenseldir.⁹² Fakat Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in mahkemesi örneğinde şahitlerin beyanlarının sakatlığı konusu gündeme gelmiş ne var ki mahkeme heyeti bunu dikkate almamış tam tersine söz konusu ifadeler⁹³ üzerinden yürümüştür.

Öte yandan İstanbul yargılamaları soykırım suçu dolayısıyla değil dönemin kamu görevlilerinin göç sırasında görevi ihlal ve kötüye kullanma nedeniyle açılmıştır. Yargılamalarda 1858 tarihli Ceza Kanununun;

Madde 102: Üst mercilerin yasaya uygun emirlerini uygulamada ihmalkâr ya da kusurlu davranmak,

Madde 130: Yetkisi olmadığı halde, devlet memuru veya asker sıfatını gasp ederek bu görevleri yapıyor gözükmek,

Madde 170: Kasten adam öldürmek,

Madde 171: Ölenin mallarına haksız şekilde el koymak,⁹⁴

hükümleri tatbik edilmiştir.

Öz olarak, İstanbul yargılamaları siyasal amaçlı olmaktan ileriye gidememiştir. Bu meyanda da usulsüzlükten kanıt çıkmayacağı açıktır.

f- Devletin halefiyeti ve devlet sorumluluğu ilkesi üzerinden soykırım iddiaları Türkiye'ye yöneltilmektedir hatta bunun ötesine geçmekte ve Anadolu'da Ermeni "soykırımı"nın ikinci aşamasının Mustafa Kemal Atatürk gözetiminde 1920-23 arasında tamamlandığı savunulmaktadır.⁹⁵ Ayrıca halef devlet olması nedeniyle Osmanlı devleti döneminde işlenen suçlardan Türkiye'nin sorumlu tutulabileceği iddia edilmektedir.⁹⁶ Burada amaçlardan biri de emval-i metruke üzerinden tazmin taleplerinin Türkiye'ye karşı yansıtılmasıdır. Burada Ermeni tarafı argümanlarını BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 tarihinde kabul ettiği Devletlerin Haksız Eylemlerinden Dolayı Sorumluluğu tasarısına

92 Öztürk ve Erdem, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 184-186.

93 İfadeler için bkz Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, 159-164.

94 John A. Strachey Bucknill, Haig Apisoghom S. Utidjian, *The Imperial Ottoman Penal Code* (Oxford: Oxford University Press, 1913)ü 79, 99-100, 125, 126.

95 Nadya Movsisyan, *Legal Claims for the Armenian Genocide*, Yüksek Lisans Tezi (Gent: Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Gent, 2016-2017), 52.

96 Patrick Dumbery, "Turkey's International Responsibility for Internationally Wrongful Acts Committed by the Ottoman Empire," *Revue Générale de Droit*, Vol 42, No 2, (2012): 32-36.

dayanmaktadır. Söz konusu belge BM Genel Kurul kararına konu olmak üzere tasarlanmıştır, bir sözleşme değildir. Genel Kurul'da kabul edilse dahi teamül hukukunu belli ölçüde kodifiye ettiği için bağlayıcı olur.⁹⁷ Bu bağlamda Lozan antlaşması ile Türkiye -Osmanlı Devleti'nin borçları ve bazı antlaşmalar dolayısıyla- Osmanlı Devleti'ne halef olmuştur. Ermeni tarafı burayı kalkış noktası olarak Türkiye'ye suç isnat etmeye çalışmaktadır. Ancak Türkiye'nin Lozan görüşmelerinde Ermeni meselesini tartışma konusu etmediği açıktır. Ayrıca Milli Mücadele devam ederken Ankara Hükümeti'nin Gümrü⁹⁸, Moskova⁹⁹, Kars¹⁰⁰ ve Ankara¹⁰¹ Antlaşmaları'nda da Ermeni olayları konusunda herhangi bir sorumluluğu olmadığını başta Ermenistan olmak üzere Rusya ve Fransa'ya kabul ettirmiştir. Bu bağlamda Ermenistan ile antlaşma yapılmış ve savaşın kaybedeni olarak Ermenistan sonuçları kabul etmiştir.¹⁰²

g- Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü çerçevesinde Türkiye'nin 1915 olayları çerçevesinde cezalandırılmasının mümkün olduğu görüşü gündeme getirilmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (UCM) kuran Roma Statüsü'nün 5. maddesi "Mahkeme'nin Yargı Yetkisine Giren Suçlar"ı düzenlemektedir:

*Madde 5. 1.: Mahkemenin yargı yetkisi, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren çok ciddi suçlar ile sınırlıdır. Mahkeme, bu tüzüğe uygun olarak, aşağıdaki suçlarla ilgili yargı yetkisine sahiptir: (a) Soykırım suçu; (b) İnsanlığa karşı suçlar; (c) Savaş suçları; (d) Saldırı suçu.*¹⁰³

Statünün 6. maddesinde ise soykırım suçunun tanımı yapılmıştır. Buradaki tanımlama 1948 sözleşmesi ile birebir örtüşmektedir. Madde 29 uyarınca ise

97 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 358.

98 Gümrü Antlaşması'nda Ermenistan Sevr Antlaşması'nı tanımayarak Avrupa'daki temsilcini çağırma ve diğer devletler ile Türkiye aleyhine girdiği bütün antlaşmalardan çekilmeyi kabul etmiştir. Bkz: İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt I (1920-1945)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 19-23.

99 Moskova Antlaşması ile Sevr Antlaşması'nın geçersiz olduğu Sovyet Rusya tarafından da kabul edilmiştir.

100 Kars Antlaşmasına göre akit taraflar, antlaşmadaki herhangi bir devletin tanımadığı antlaşmayı tanımayacaktır.

101 Ankara antlaşması ile güney sınır belirlenmiş ve bölgedeki Ermeni iddialarının geçersizliği Fransa tarafından kabul edilmiştir. İtilafnamede Ermenilerden söz edilmemiştir. Fransızlarla birlikte Şark Lejyonu adı verilen Fransız askeri üniforması taşıyan Ermeni alayı da Adana'dan çekilmiştir. Bkz: Haluk Selvi, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2004), 166.

102 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 365.

103 *Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü*, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b1.pdf, (27.06.2018, çevrimiçi).

mahkemenin yetkisine giren suçlarda zamanaşımından söz edilemez.¹⁰⁴ Fakat mahkemenin zaman açısından yetkisi ise statü yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlara yöneliktir. Kaldı ki Türkiye statüye taraf bile değildir. Bu bakımdan UCM statüsü ve Ermeni “soykırım” iddiaları arasında bir bağ kurmanın herhangi bir mesnedi yoktur.¹⁰⁵ Ek olarak evrensel hukuk meşru müdafaa ve görevin ifası müesseselerini hukuka uygunluk durumu olarak kabul etmektedir.¹⁰⁶ Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere ülkenin varlığını ve bütünlüğünü korumaya çalışan ordunun ülkeyi işgal eden devletler ile işbirliği halinde bulunan Ermenilere karşı fiillerinin bu kapsamda sayılamayacağı açıktır.

Sonuç Yerine: Ermeniler “Soykırım” İddialarını Neden Siyasal Yoldan Kanıtlanmanın Peşinde?

Soykırım şüphesiz ki insanlığın en büyük ve dramatik suçlarından biridir. Ancak bir başka büyük suç ise asılsız iddialar üzerinden külliyen bir milleti ve o milletin devletini hukuk vasıtasıyla rehin almaya kalkmaktır. Ermeniler, 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ve buna istinaden çeşitli mevzuat, olay ve ilkeler vasıtasıyla Türkiye’nin 1915 olayları nedeniyle soykırım suçlusunu olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.¹⁰⁷ Soykırımı suçu, 1948 Sözleşmesi’nin 2. maddesinde tanımlanmaktadır. Uluslararası yargı yerlerinin böyle bir uyuşmazlığı çözmeye esas alacakları soykırım tanımı doğal olarak sözleşmedeki şekliyle olacaktır. 1948 Sözleşmesi ile ilgili ana tartışma ise sözleşmenin geriye yürümezliği ile ilgilidir. Çünkü Ermeni tarafı sözleşmede net bir biçimde ifade edilen geçmişe uygulanmama ilkesini fiilen ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Soykırım suçu ilk kez 1948 Sözleşmesi ile hukuki hale getirilmiş olup, sözleşmenin geçmişe etkili olarak uygulanması söz konusu değildir. 1948 Sözleşmesi’nin 9. maddesi çerçevesinde bir devletin sorumluluğu, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte sürmekte olan veya daha sonra gerçekleşen soykırım olayları çerçevesinde ortaya çıkabilmektedir. Sözleşmeden hareketle Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne sorumluluk iddiası yöneltilmesi mümkün değildir. Ek olarak, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku

104 *Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü.*

105 Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, 423.

106 Ersan Şen, *Uluslararası Ceza Mahkemesi* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2009), 90.

107 “Soykırım” iddiaları günümüzde Ermenistan devletinin temel politikalarından birini oluşturmaktadır. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Şurası’nın 23 Ağustos 1990 tarihinde kabul ettiği Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi’nin 11. maddesinde “Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiye’si ve Batı Ermenistan’daki 1915 Soykırımı’nın uluslararası tanınmasını sağlamasını çabalarını desteklemektedir” ifadesi kullanılmaktadır. Bkz: The Government of Republic of Armenia, *Armenian Declaration of Independence*, (23.08.1990), <http://www.gov.am/en/independence/>, (29.06.2018, çevrimiçi). “Soykırım” iddialarının uluslararası ortamda tanıtılması Ermenistan devletinin ana hedefidir. Bu nedenle Ermeni tarafı için “soykırım” kategorik olarak bir mesele değildir. Bu çerçevede Türkiye söz konusu durumu gözeterek politika üretmelidir.

Sözleşmesi çerçevesinde de bunun imkânı yoktur. Ayrıca soykırımdan bahsetmek için “özel kast”ın varlığı gereklidir. Yani soykırım suçu ve bu suçu oluşturan eylemler devlet ya da devlet gibi otorite gösteren bir güç tarafından önceden planlanmış olmalıdır.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Osmanlı otoritelerinin Kanun-u Muvakkat çerçevesinde gerçekleştirdiği tehcirde Ermeniler; “sadece Ermeni olmaları hasebiyle” bir grup olarak hedef alınmamıştır. Tehcir uygulanırken ırkçı nefret ve yok etme kastı ile hareket edilmemiştir. Tehcir kanuna dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Fakat tehcire tabi tutulanların hayat şartları devlet tarafından planlı ve kasıtlı bir şekilde bozulmamıştır. Grup içi doğumların engellenmesi ya da çocukların başka bir gruba nakledilmesi gibi bir olay da söz konusu olmamıştır. Burada amaç savaş şartlarında güvenliğin sağlanması için ülke içinde zorunlu göçe tabi tutmaktır ve benzer uygulamalar yakın tarihte mevcuttur. Ermeni tarafı “soykırım” iddialarını hukuken kanıtlayamamaktadır. Bu meyanda Ermeni tarafı önce “soykırım” iddialarını siyasal veçhesiyle uluslararası alanda tanıtmak ardından uluslararası kamuoyu baskısı ile Türkiye’ye soykırım” iddiaları siyasal ve hukuki olarak “ kabul ettirme stratejisini benimsemiştir. Anılan durum açısından gayri resmi diplomasinin yürütülmesi maksadıyla Ermenistan ile Türkiye arasında 2001 yılında oluşturulan Türk-Ermeni Uzlaştırma Komisyonu (Turkish-Armenian Reconciliation Commission-TARC) süreci bir dönüm noktasıdır. TARC’ın sivil toplum girişimi gibi görünse de resmi yanı çok kuvvetli idi.¹⁰⁸ Türkiye ve Ermenistan hükümetlerinin bilgisi ve desteği dâhilinde kurulan komisyonda kolaylaştırıcılığı ABD’li diplomat David Philips üstlenmiştir.¹⁰⁹

*Osmanlı otoritelerinin
Kanun-u Muvakkat
çerçevesinde
gerçekleştirdiği tehcirde
Ermeniler; “sadece
Ermeni olmaları
hasebiyle” bir grup olarak
hedef alınmamıştır. Tehcir
uygulanırken ırkçı nefret
ve yok etme kastı ile
hareket edilmemiştir.*

Taraflar arasında görüşmelerde 1915 olaylarının niteliği konusunda tartışma yaşanmıştır. Ermeni tarafı 1915 olaylarının “soykırım” olduğu konusunda şüphe bulunmadığı ve bu gerçeğin uluslararası kamuoyu tarafından kabul edildiği gerekçesi ile Türkiye’nin konunun arşivler üzerinden geniş bir heyet vasıtasıyla incelenmesi önerisini reddetmiştir. Ortaya çıkan anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için taraflar, New York merkezli bir sivil toplum kuruluşu olan Geçiş Döneminde Adalet için Uluslararası Merkez’e (ICTJ-

108 Aybars Görgülü, *Türkiye Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2008), 19.

109 Görgülü, *Türkiye Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*.

International Center for Transitional Justice) gitmişler ve 1915 olaylarına Soykırım Sözleşmesi'nin uygulanabilirliği konusunda hukuki olarak bağlayıcılığı bulunmayan bir görüş beyan etmesi talebiyle başvurmuşlardır.

ICTJ'nin 4 Şubat 2003'te konu ile ilgili raporu yayımlanmıştır. Raporu göre Soykırım Sözleşmesi'nin geriye dönük olarak işleme uluslararası hukuka göre mümkün değildir. Bu nedenle Ermenistan'ın Türkiye'ye yönelik toprak ya da maddi tazminat talebinde bulunma hakkı yoktur. Öte yandan raporda, eğer sözleşmenin geriye dönük işletilme imkânı olsaydı yaşanan olayların soykırım tanımına uyacağı da belirtilmiştir.¹¹⁰ Bu yönüyle rapor, Türkiye açısından sorunlu bir durum yaratmıştır. ICJT bir taraftan sözleşmenin geriye dönük işlemeyeceğini savunmuş; diğer taraftan geriye dönük işletilebilse meselenin soykırım olarak değerlendirilebileceğini kaydetmiştir. TARC'ın Türk tarafı üyelerinden Gündüz Aktan'ın da savunduğu gibi rapor, Ermeni olayları dolayısıyla Türkiye'den toprak ve tazminat talebinde bulunulamayacağı; Ermenilerin ise, eskiden olduğu gibi, hukukla ilgisi olmadan soykırım iddialarını sürdürebileceklerini yeniden ortaya koymanın ötesine geçmemiştir.¹¹¹

Söz konusu rapor Ermeni tarafı açısından Türkiye üzerinde siyasi baskı kurularak “soykırım” iddialarının kabul ettirilmesinin ilk elde daha önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü UAD'nin 1951 yılında aldığı kararda soykırım suçunun 1948 sözleşmesi öncesinde de örf adet hukukunda yer aldığı vurgusu yapılmıştır. Bu yolu kullanarak Ermenistan ve diaspora Ermenileri uluslararası kamuoyu baskısı ile Türkiye'ye soykırım suçunu kabul ettirerek hukuki sonuç elde etmeye çalışmaktadır. Fakat UAD'nin soykırım suçunun uluslararası hukuktaki yeri ile ilgili söz konusu istişari kararı kabul edilse bile uluslararası ceza hukuku açısından bir sonuç ortaya çıkartılamaz. Çünkü soykırım iddialarında olduğu gibi bir eylemin suç olarak değerlendirilebilmesi için egemen devletlerin bunu kendi iradeleri ile kabul etmeleri gerekmektedir.¹¹²

110 *ICTJ, The Applicability of The United Nations Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide to Events Which Occurred During The Early Twentieth Century Legal Analysis Prepared for The International Center for Transitional Justice*, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Turkey-Armenian-Reconciliation-2002-English.pdf>, (28.06.2018, çevrimiçi).

111 *ICTJ, The Applicability of The United Nations Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide to Events Which Occurred During The Early Twentieth Century*.

112 Aktan'ın şu tespitleri de dikkate değerdir; “Soykırım Sözleşmesi’ni, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulamanın hukuki bir yolu var. Bunun için ilk adımda iki tarafın, yani Türkiye ve Ermenistan’ın birlikte hazırlayacakları bir tahkimnamede, sözleşmedeki soykırım hukukunu geriye dönük olarak ‘olaylara’ uygulamayı kabul etmeleri; sonra da ya Lahey Adalet Divanı’nda ya da Lahey Daimi Hakemlik Mahkemesi’nde bu ‘olaylar’ın soykırım olup olmadığını sormaları gerekiyor. Ancak Ermeni tarafı yargı yoluna gitmekten sürekli kaçınıyor. ICTJ gibi yargı mercii olmayan STK’lardan yargı yerine kullanabileceği ‘hukuki’ mütalaalar alarak sanki hukuku haklıymış izlenimi vermeye çalışıyor.” Bkz: 1915 ile ilgili ICJT Raporu, (28.04.2015), *HyeTert*, <https://hyetert.org/2015/04/28/1915-ile-ilgili-ictj-raporu/>, (28.06.2018, çevrimiçi).

Neticede, Ermenilerin 1915 olaylarının “soykırım” olduğuna dair iddialarının uluslararası hukuk açısından herhangi bir karşılığı yoktur. Ermeniler uzun süredir silahlanmış ülke içinde terör tedhiş, isyan hareketleri gerçekleştirmekteydi. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katılması ile birlikte Osmanlı vatandaşı olan Ermeniler düşman ile işbirliği yaparak onların saflarında Osmanlı’ya karşı mücadeleye girmiş ve bu güçlerden askeri destek alarak devleti parçalayarak kendilerine ait büyük bir “Ermenistan” devleti kurmaya yeltenmişlerdir. Bu noktada iki taraf arasında silahlı bir mücadele olduğu ve Ermenilerin bunun kaybeden tarafı olduğu ve “Büyük Ermenistan” hayalinin Lozan Antlaşması ile tarihin çöplüğüne atıldığını görmek gereklidir. Aynı zamanda Ermenilerin aldığı bu yenilgi bir kimlik krizini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle soykırım iddiaları hem Ermenistan hem de diaspora Ermenilerinin varlık sebebi hem de büyük Ermenistan hayalini diri tutan itici bir güçtür. Soykırım suçunun kabul ettirilmesi ardından tazminat ve toprak talepleri gelecektir. Bu konuda Ermeni tarafı pozisyonunu korumaktadır. Bu yüzden Türkiye dikkatli davranmalı hukuki, tarihi haklılığını siyaseten ve akademik olarak daima savunmalı ve dile getirmelidir. Bu konuda Ermeni iddialarına zemin yaratacak hatalar yapmamalıdır.

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

“1915 ile İlgili ICJT Raporu”, *HyeTert*, 28.04.2015,
<https://hyetert.org/2015/04/28/1915-ile-ilgili-ictj-raporu/>, (28.06.2018,
çevrimiçi).

Abtahi, Hirad; Webb, Philippa, *The Genocide Convention: The Travaux
Preparatoires*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, The Netherlands, 2009.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İkinci Daire, *Perinçek - İsviçre Davası*,
(Türkçe Çeviri), Strazburg, 17.12.2013,
[https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/575087\(1\).pdf](https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/575087(1).pdf), (28.11.2018,
çevrimiçi)

BM Enformasyon Merkezi- UNIC Ankara, *Viyana Andlaşmalar Hukuku
Sözleşmesi*, 22 Mayıs 1969,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf, (29.06.2018,
çevrimiçi).

*Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its
Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land*,
The Hague, 18 October 1907,
[https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=open
Document&documentId=BD48EA8AD56596A3C12563CD0051653F](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=BD48EA8AD56596A3C12563CD0051653F),
(02.06.2018, çevrimiçi).

*Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes
and Crimes Against Humanity*,
[http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/
Doc.27_convention%20statutory%20limitations%20warcrimes.pdf](http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.27_convention%20statutory%20limitations%20warcrimes.pdf),
(29.06.2018, çevrimiçi).

Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, 1. Sevr Antlaşması (Ermenistan’ın kurulması,
Azınlıkların Korunması ve savaş suçlarının cezalandırılmasına dair
maddeler), http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_2_1.htm, (19.06.
2018, çevrimiçi).

European Court of Human Rights Grand Chamber, *Case of Perinçek v.
Switzerland*, Strasbourg, 15.10.2015,
[http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/3_-aihm-buyuk-daire-
karari_15_10_2015.pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/3_-aihm-buyuk-daire-karari_15_10_2015.pdf), (28.11.2018, çevrimiçi).

ICTJ, *The Applicability of The United Nations Convention on The Prevention
and Punishment of The Crime of Genocide to Events Which Occurred*

**1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına
Dair Sözleşme ve Ermeni "Soykırımı" İddialarının Analizi**

During The Early Twentieth Century Legal Analysis Prepared for The International Center for Transitional Justice,
<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Turkey-Armenian-Reconciliation-2002-English.pdf>, (28.06.2018, çevrimiçi).

International Court of Justice, *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of The Crime of Genocide Advisory Opinion of 28 May 1951*, www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf, (24.06.2018, çevrimiçi).

International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler, Cilt I, Kitap I, (çev). Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanun,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, (20.06.2018, çevrimiçi).

Millî, İrkî, Dinî, Kütleleri Kısmen veya Tamamen İmha Suçunun «Genocide» Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin de Katılmasının Onanmasına Dair Kanun, *Resmi Gazete*, 29 Mart 1950.

R.G. 59, 867.4016/67, *Secretary State to American Embassy*, Constantinople, May 29, 1915.

T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel müdürlüğü, *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*,
http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_11.pdf, (25.06.2018, çevrimiçi).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *1915 Olaylarına Dair Türk-Ermeni Uyuşmazlığının Arka Planı*, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/1915-olaylarina-dair-turk_ermenii-uyusmazliginin-tarihi-arka-planii-_turkce.pdf, (20.06.2018, çevrimiçi).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Şehit Edilen Diplomatlarımız/Görevlilerimiz ve Aile Bireyleri*,
http://www.mfa.gov.tr/sehit-edilen-diplomatlarimiz-ve-vatandaslarimiz_tr.tr.mfa, (20.06.2018, çevrimiçi).

The Avalon Project, *Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1 Charter of the International Military Tribunal*, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>, (24.06.2018, çevrimiçi).

The Government of Republic of Armenia, *Armenian Declaration of Independence*, 23.08.1990, <http://www.gov.am/en/independence/>, (29.06.2018, çevrimiçi)

The Justice Case, Case No. 3, United States v. Alstoeffer et al ... VII. Opinion and Judgment, http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1947.12.04_United_States_v_Altstoetter.pdf, (24.06.2018, çevrimiçi).

Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles), <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>, (19.06.2018, çevrimiçi).

Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b1.pdf, (27.06.2018, çevrimiçi).

UN General Assembly, *96 (1). The Crime of Genocide*, 11 December 1946, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/96\(I\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/96(I)), (20.06.2018, çevrimiçi).

Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat”, *Takvimi Vekâyi*, Sayı: 2189, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915).

Makale ve Kitaplar

Akçay Deniz, “AİHM’in Perinçek Kararı: “Soykırım İnkârı”/İfade Özgürlüğü İkileminin Aşılabilirliği”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 127, (2016): 397-436.

Akün, Verda Neslihan. “Uluslararası Hukuk ve Türk Hukukunda Soykırım (Jenosid) Suçu.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 24, Sayı 1-2 (2004): 53-70.

Ata, Feridun. “1919-1920 Ermeni Tehciri Yargılamaları.” *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1919-1920-ermeni-tehciri-yargilamalari/>, (19.06.2018, çevrimiçi).

Ata, Feridun. *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

- Ataöv, Türkaya. “Savaş Suçları Uluslararası Mahkemesi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 22, Sayı 1 (1967): 239-261.
- Azarkan, Ezeli. “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, Sayı 3 (2003): 275-297.
- Babacan, Hasan. “Sevk ve İskân Uygulaması.” *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sevk-ve-iskan-uygulamasi/>, (19.06.2018, çevrimiçi).
- Bakar, Bülent. *Ermeni Tehciri*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.
- Bucknill, John A. Strachey; Utidjian, Haig Apisoghom S. *The Imperial Ottoman Penal Code*. Oxford University Press, 1913.
- Burak, Durdu Mehmet. “Lozan’da Ermeni Meselesi Tartışmaları.” *ATAM Dergisi* XXI, Sayı 62 (Temmuz 2005), <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/lozanda-ermeni-meselesi-tartismalari>, (19.06.2018, çevrimiçi).
- Çelik, Recep. “Ermeni Katliamı İddiaları Çerçevesinde Mondros Mütarekesi Sonrası Kurulan Divan-ı Harpler ve Yapılan Yargılamalar.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 4 (2003): 27-42.
- Çelikkol, Oğuz. “Ermeni “Soykırım” İddiaları, Amerikan Kongresi ve Türkiye.” *Bilge Strateji* 7, Sayı 13 (Güz 2015): 19-32.
- Dadrian, Vahank N. *Ermeni Soykırımı Tarihi: Balkanlardan Anadolu ve Kafkasya’ya Etnik Çatışma*. Belge Yayınları, İstanbul, 2008.
- de Zayas, Alfred. *The Genocide Against and The Relevance of The 1948 Genocide Convention*. Haigazian University, Beirut, February 2010.
- Dilek, Mehmet Sait. “Paris Konferansı’nda Ermeni Sorunu.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 15-16 (2012): 79-97.
- Doğan, İlyas. “1948 Soykırımının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu (Ermeni Olayları Açısından Bir Değerlendirme).” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* X, Sayı: 1-2 (2006): 295-309.
- Dumberry, Patrick. “Turkey’s International Responsibility for Internationally Wrongful Acts Committed by the Ottoman Empire.” *Revue Générale de Droit* 42, No 2 (2012): 5-36.

- Ertuğrul, Ümmühan Elçin. “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve 1915 Ermeni Olayları.” (ed.) Alaeddin Yalçınkaya, *Ermeni Soykırım İddiaları ve Uluslararası Hukuk*, Astana Yayınları, Ankara, 2016.
- Görgülü, Aybars. *Türkiye Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*. TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Ermenilerin Suriye’ye Nakli: Sürgün mü, Soykırım mı? Belgeler*. Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005.
- İçel, Kayıhan. “Ceza Hukukunda Kusurluluk Şekli ‘Kast.’” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 6, Sayı 12 (Güz 2007): 61-70.
- İtişken-Dülger, Rezzan. “Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme.” *MÜHF - HAD* 23, Sayı 2 (2017): 103-142.
- Kaçaznuni Ovannes. *Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansına Rapor)*. (çev.) Arif Acaloğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kuran, Ercüment. “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu.” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 37 (Ocak-Şubat 2001): 235- 244.
- Kuyumjian, Aram. “The Armenian Genocide: International Legal and Political Avenues for Turkey’s Responsibility.” *Revue de Droit Université de Sherbrooke* 41, No: 2 (2011): 248-305.
- Küçük, Cevdet. “Misak-ı Milli Maddesi.” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30 (2005): 173-175.
- Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government - Proposals for Redress*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
- Movsisyan, Nadya. *Legal Claims for the Armenian Genocide*. Yüksek Lisans Tezi, Faculteit Rechtsgeleerdheid Universiteit Gent, 2016-2017.
- Okur, Mehmet. “Kafkasya’dan Karadeniz’e ‘Büyük Ermenistan Projesi’: İddialar ve Gerçekler,” *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları II*, Cilt XX, Sayı II (Güz 2010): 13-34.
- Özarlan, Bahadır Bumin. “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı.” *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, Sayı: 1 (2014): 187-214.
- Özek, Çetin. “Devletin Aleyhine Cürümler.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 2-4 (1966): 597-683.

- Öztürk, Bahri; Erdem, Mustafa Ruhan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- Rikhof, Joseph. "The Istanbul and Leipzig Trials: Myth or Reality?" (eds.) Morten Bergsmo, Cheah; Wui Ling; YI Ping, *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 1*. FICHL Publication Series No. 20, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, 2014.
- Sakarya, İhsan. *Belgelerle Ermeni Sorunu*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- Sarınay, Yusuf. "Ermeni Sevk Kararını İhlal Eden Görevlilerin Divan-ı Harp'te Yargılanmaları." *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevlilerin-divan-i-harpte-yargilanmalari/>, (19.06.2018, çevrimiçi).
- Satan, Ali. "Lozan Barış Antlaşması'nda Ermeniler." *Türkler ve Ermeniler: Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/lozan-baris-antlasmasinda-ermeniler/>, (19.06.2018, çevrimiçi).
- Schabas, William A. *Genocide in International Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Selvi, Haluk. *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu*. Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2004.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt I (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- Şen, Ersan. *Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.
- Tacar, Pulat. "Soykırım İddiaları Nedeniyle Oluşan Uyuşmazlığın Çözüm Yolları Konusunda Düşünceler." *Gazi Akademik Bakış* 1, Sayı: 1 (Kış 2007): 127-153.
- Türkmen, İsmet. "1909 Adana Olaylarına Dair İsmail Fazıl Paşa'nın Değerlendirmeleri." *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı içinde*, 245-256. (ed.) Ahmet Güneş; Hale Şivgin; Salim Koca; İlhami Durmuş, Ankara, 2018.

Uras, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları, İstanbul, 1974.

Ünal, Şeref. *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Yinanç, Refet. “1965’ten Günümüze Ermeni Sorunu.” *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 37 (Ocak-Şubat 2001): 267-270.

Gazeteler ve Sanal ağ Kaynakları

“1915 olayları: Obama ‘Meds Yeghern’ tabirinden şaşmadı”, *BBC World*, 24.04.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130423_1915olaylari_washington, (29.06.2018, çevrimiçi).

“Japanese Internment Camps”, *History*, <https://www.history.com/topics/world-war-ii/japanese-american-relocation>, (25.06.2018, çevrimiçi).

“Trump 1915 Olayları için Büyük Felaket Dedi”, *Sputnik*, 24.04.2018, <https://sptnkne.ws/hu9q>, (29.06.2018, çevrimiçi).

ANI, “*Ermeni Soykırımı Tanıyan Ülkeler*”, http://turkish.armenian-genocide.org/recognition_countries.html, (28.11.2018, çevrimiçi)

Atak, Sadık, “Ermenilerin Huzursuzluğu”, *Cumhuriyet*, 24.04.1965.

de Gispert, Jaime Gonzalez, “The Japanese-Peruvians Interned in the US During WW2”, *BBC World*, 22.02.2015, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-31295270>, (25.06.2018, çevrimiçi).

Güçbilmez, Cahit, “Ermeni Mitingi Bugün Yapılacak”, *Cumhuriyet*, 25.04.1965.

Holocaust Encyclopedia, *Holokost Maddesi*, <https://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10005143>, (29.06.2018, çevrimiçi).

Wikipedia, “*Armenian Genocide Recognition*”, https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Genocide_recognition, (28.11.2018, çevrimiçi)